

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Smrt domácího zvířete očima předškolních dětí a jejich
rodičů

Vypracoval: Ilona Gregorová, DiS.
Vedoucí práce: Mgr. Veronika Plachá, Ph.D.

České Budějovice 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci na téma *Smrt domácího zvířete očima předškolních dětí a jejich rodičů* jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 16. 5. 2020

.....
Ilona Gregorová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí bakalářské práce Mgr. Veronice Plaché, Ph.D. za její odborné vedení, cenné rady a vstřícnou komunikaci. Děkuji všem dotazovaným za ochotu sdílet se mnou toto téma. Rovněž děkuji svým blízkým za morální i duševní podporu.

ABSTRAKT

Bakalářská práce je věnována problematice smrti domácích zvířat z pohledu předškolních dětí a jejich rodičů. Teoretická část je zaměřena na význam zvířat v životě dětí, stručně představuje vývoj porozumění smrti u dětí a specifikám jejich truchlení. Na závěr jsou uvedeny možnosti, jak jim můžeme pomoci překonat zármutek po zemřelém zvířeti.

Cílem praktické části je zmapování zkušeností a postojů rodičů a jejich dětí s problematikou smrti domácích zvířat. V rámci kvalitativního výzkumu byly použity polostrukturované hloubkové rozhovory s šesti rodiči a jejich dětmi. Tyto rozhovory se týkaly především reakce dětí na smrt domácího zvířete, postoje rodičů ke smrti a následné interpretaci dítěti. Ukázalo se, že pro samotné rodiče je velmi složité dětem téma smrti vysvětlit. Neměli by se bát s dětmi mluvit, odpovědět na jejich otázky a hlavně jim svým životem a příkladem ukázat, jak si poradit s náročnou životní situací.

Klíčová slova

domácí zvíře; smrt; truchlení; předškolní dítě; rodič

ABSTRACT

The bachelor thesis is devoted to the issue of death of domestic animals from the perspective of preschool children and their parents. The theoretical part focuses on the importance of animals in the lives of children, briefly presents the development of how children understand death and the specifics of their mourning. Finally, there are stated ways how we can help them overcome the grief of when their animal dies.

The aim of the practical part is to map out the experiences and attitudes of parents and their children with the issue of death of domestic animals. Within the qualitative research, semi-structured in-depth interviews with six parents and their children were used. These interviews mainly concerned the children's reaction to the death of a pet, the parents' attitude to death and the way children interpret the death of their pet. It turned out that it is very difficult for the parents to explain the topic of death to the children. Parents shouldn't be afraid to talk to children, answer their questions and, above all, show them by example how to cope with difficult life situations.

Keywords

pet; death; mourning; preschool child; parent

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 VNÍMÁNÍ SMRTI DĚTMI	9
1.1 Kognitivní vývoj podle Piageta	9
1.2 Stádia poznání smrtelnosti	10
1.3 Vývoj dětského pojetí smrti	11
2 DĚTI TRUHLÍ JINAK	12
2.1 Prožívání ztráty	12
2.2 Pomoc dětem v zármutku	13
3 ZVÍŘATA V ŽIVOTĚ DĚTÍ	15
3.1 Význam zvířat ve výchově předškolních dětí	15
4 ZVÍŘATA V MATEŘSKÉ ŠKOLE	19
4.1 Vzdělávání pomocí zvířat	19
4.2 Rozvoj klíčových kompetencí podle RVP PV	20
PRAKTICKÁ ČÁST	21
5 Výzkum „ SMRT DOMÁCÍHO ZVÍŘETE OČIMA PŘEDŠKOLNÍCH DĚTÍ A JEJICH RODIČŮ“	21
5.1 Cíl výzkumu, výzkumné otázky	21
5.2 Volba přístupu a metod	21
5.3 Etické otázky výzkumu	22
5.4 Výzkumný soubor	22
6 PŘEDSTAVENÍ ROZHOVORŮ	23
6.1 Žofie (29. 1. 2020)	23
6.2 Eva (3. 2. 2020)	25
6.3 Olga (10. 2. 2020)	28
6.4 Marie (19. 2. 2020)	30
6.5 Ema (4. 3. 2020)	32
6.6 Karolína (16. 3. 2020)	35
7 VÝZKUMNÁ ZJIŠTĚNÍ	39

ZÁVĚR.....	58
POUŽITÁ LITERATURA.....	60
SEZNAM PŘÍLOH	62

„A když nějaký zvíře nebo člověk umře, narodí se místo něj jiný. Ten, kdo umřel, daruje sílu ostatním živým bytostem na Zemi.“ (Sušková, 2013, s. 16)

ÚVOD

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila téma *„Smrt domácích zvířat očima předškolních dětí a jejich rodičů“*. Nad smrtí domácích zvířat a smrtí jako takovou jsem se nikdy hlouběji nezamýšlela, až s nástupem do zaměstnání v mateřské škole. Občas jsem mezi dětmi zaslechla rozmluvy na téma smrti domácích zvířat v rodině. Tyto události sdílely nejen mezi sebou, ale i s námi dospělými.

Dalším z podnětů při výběru tohoto tématu byla moje vlastní zkušenost s úmrtím našeho psa. Pes byl součástí naší domácnosti, dcera s ním vyrůstala od narození. S přibývajícím věkem psa ho více vnímala a vytvořil se mezi nimi pěkný vztah. S postupujícím věkem psa se u něj začaly objevovat zdravotní problémy, následovaly častější návštěvy veterináře. Postupně jsem dceru připravovala na nevyhnutelný konec. Jeho smrt v dceři vyvolala mnoho otázek (... kam odešel, ... proč se nehýbe, ... co je s ním?), na některé z nich (...kam odešel?) jsem těžko hledala odpovědi. Všechny tyto okamžiky v mém dosavadním životě mne dovedly k výběru tohoto tématu.

V teoretické části stručně představuji vnímání smrti dětmi, jak prožívá dítě ztrátu, pomoc dítěti při zármutku a jaká je důležitost přítomnosti zvířat u dětí předškolního věku.

V praktické části na základě rozhovorů se šesti rodiči a jejich dětmi se snažím zmapovat jejich prožitky se smrtí domácího zvířete. Jakou zkušenost mají sami rodiče se smrtí domácího zvířete, jaký mají postoj k této události, jak reagují děti na smrt zvířete a jak se s ním společně rozloučili s mrtvým zvířetem a zda rodiče s dětmi o smrti zvířat hovořili.

TEORETICKÁ ČÁST

1 VNÍMÁNÍ SMRTI DĚTMI

V této kapitole popisují, jak se vyvíjí porozumění dětí tomu, co smrt je a jak se vyrovnávají se smrtelností a ztrátou. Pro porozumění tomuto vývoji je důležitý vývoj myšlení, kterému věnuji pozornost hned v úvodu.

1.1 Kognitivní vývoj podle Piageta

Vývoj poznávacích procesů dítěte neprobíhá plynule, některé významné kroky v životě dítěte nám dávají možnost rozlišit jednotlivá stádia a úrovně poznání. Piagetova teorie zůstává „nejúplnějším obrazem“ vývoje dítě od narození po dospělost. Dítě si prochází postupně těmito vývojovými stádii (Fontana, 2010, s. 66):

Senzomotorické stádium (od narození do 2 let)

Důležitými procesy jsou motorická aktivita na dosažení určitého cíle, vnímání a experimentování s úmyslem dosažení potřebného cíle. Dítě odlišuje sebe sama od ostatních objektů. Buduje se u něj pojem trvalosti předmětů, což svědčí o mentální reprezentaci nepřítomného objektu.

Předoperační stádium (přibližně 2 – 7 let)

Důležité procesy jsou řeč, tvoření představ a jednodušší myšlení. Děti se učí užívat jazyka. Toto stádium rozdělil Piaget na dvě stádia:

Předpojmové (přibližně od 2 – 4 let)

Dítě získává schopnost užívat symboly k označení činů a dokáže si tyto činy představit v akci, bez toho aby byly přímými účastníky. Rozvíjí se hra.

Intuitivní (přibližně od 4 – 7 let)

Dítě myslí egocentricky, vidí vše jen ze svého hlediska, nedokáže se podívat na problém z pozice druhého člověka. Jeho pozornost dokáže soustředit jen na jeden znak, nedokáže postupovat zpětně k výchozímu bodu.

Stádium konkrétních operací (přibližně 7 – 11 let)

Důležitými procesy jsou logické myšlení a operování s abstraktními pojmy. Dítě je schopno pochopit identitu. Chápe stálost počtu objektů (6 let), stálost hmotnosti objektů (9 let). Dokáže třídit objekty podle několika charakteristik. Experimentuje s objekty, ale nesystematicky.

Stádium finálních operací (přibližně 12 let a výše)

Důležitými procesy jsou abstraktní, formálně logické operace. Dítě už se nemusí opírat o smyslovou skutečnost, je schopno usuzovat "jestliže, pak". Při experimentování systematicky obměňuje proměnné, hledá pravidla. Dokáže se vyrovnávat se situacemi, s nimiž se dosud nesetkalo. Operace se spojují ve složitější struktury a dítě s nimi dokáže pracovat oběma směry (přímo i vratně).

(Fontana, 2010)

1.2 Stádia poznání smrtelnosti

Yalom (2006) uvádí tři základní stádia poznání, kdy se dítě poprvé setkává se smrtí a snaží se bránit svému strachu z ní. Tato stádia jsou popření, výlučnost a víra v absolutního zachránce.

Popření smrti

Počáteční fází popření smrti je přesvědčení dětí, že se jich smrt netýká, umírají jen staří. Tento názor v dětech posiluje sledování televize, ale i samotní rodiče, kteří mají obavu toto téma s dětmi sdílet v domnění, že smrt nevnímají. „Přesto co děti nevědí, to si vymyslí“ a díky těmto omylům vznikají hrůzné výmysly (Yalom, 2006, s. 104).

Vědomí výlučnosti

Nejprve dítě, pak i dospělí se potýkají s nesmyslnou vírou ve vlastní jedinečnost. Počátek života je dárk obdobjím dětského egocentrismu, kdy si dítě myslí, že je středem vesmíru a neexistují žádné hranice mezi ním ani ostatními bytostmi či předměty. „Člověku je vtisknut pocit výlučnosti“ a touto myšlenkou se brání proti úzkosti ze smrti (Yalom, 2006, s. 105). Dítě se může mylně domnívat, že jeho myšlenky mohou způsobit smrt. Pokud jim blízcí neposkytnou ujištění, že ony za nic nemohou, vyvolají v nich pocity viny (Bowlby, 2013).

Absolutní zachránce

Mezi základní obranné prvky dítěte patří jednoznačně postava rodiče, „mocného hybatele a zároveň věrného ochránce“ (Yalom, 2006, s. 105), kdy rodiče děti ochraňují svou pozorností a péčí (Yalom, 2006).

1.3 Vývoj dětského pojetí smrti

Často se můžeme setkat s názorem, že děti smrti nerozumí, jsou na ni malé, že ji nechápou tak, jako dospělí (Kupka, 2011). „*Největším omylem dospělých je myšlenka, že je dítě příliš malé na to, aby vnímalo smrt. Možná zatím není schopné situaci pojmenovat a mluvit o ní, protože ani mluvit neumí, to ale neznamená, že ji neprožívá a její otisk nezůstane v jeho emocích a těle.*“ (Viewegová, 2017, s. 34). V chápání smrti hraje důležitou roli věk dítěte, zda má již nějaké předešlé zkušenosti a záleží na mentálních a kognitivních schopnostech (Žaloudíková, 2015).

Děti od 4 let jsou schopné chápat začátek a konec života (Colorosová, 2008). Dítě do věku pěti let slovo smrt zná a jeho význam mu není úplně cizí. Je to oblíbené téma pohádek, dítě si dokonce na smrt někdy i hraje, a pozoruje reakce okolí. Pravděpodobně se s tímto fenoménem neseťká přímo u lidí, ale může být svědkem úmrtí nějakých zvířat, hojně například hmyzu, takže ví, že mrtvý může být nějak poškozen (rozmačkaná moucha apod.), že se nehýbe, vypadá, jakoby spal a má zavřené oči. Přesto ale věří, že je to záležitost vratná, kdo umře, může zase ožít (Dudová, 2013).

Od 5. let mohou děti pochopit vlastnosti smrti:

„Smrt má specifickou příčinu (nikdo jen tak nepadne k zemi mrtvý)

Tělo přestane vykovávat všechny funkce (nehýbe se, nedýchá, nic necítí, neroste – na rozdíl od spánku)

Smrt je nezvratná (nemůže se odestát, nikdo se z ní neuzdraví)

Smrt je univerzální (čeká na všechno živé)“ (Colorosová, 2008. s 23)

Děti mezi pátým a devátým věkem smrt přiřazují ke starým lidem nebo něco, co se stane druhým. Smrt dostává v tomto věku tvar a jednání (duch, anděl, ale i klaun či strašák), (Dudová, 2013). Další fází popření je obrana proti strachu ze smrti. Dítě si nese obranu proti vlastní neporušitelnosti a víru v osobního zachránce od samého počátku života. Dítě mezi pátý a devátým rokem života smrt personifikuje, smrt nabývá děsivých podob, ale toto nebezpečí přichází zvenčí a je možné se mu bránit. *„Každé preliterární – přírodní etnikum antropomorfizuje přírodní síly ve snaze získat nad vlastním osudem větší podíl kontroly.“* (Kupka, 2011. s. 43).

Dítě starší věku devíti let dosahuje plného pochopení, rozumí, že smrt je nevyhnutelná, a že s ní končí i veškeré životní funkce. *„Dospělí a děti přibližně od devíti let vidí smrt lineárně jako narození – počátek a smrt – konec“* (Žaloudíková, 2015, s. 17). U dětí starších devíti let dochází k vysmívání se smrti, kdy dochází k posměšným výrokům na adresu jich samotných a zejména u chlapců jsou doprovázeny lehkomyšlným riskováním s vlastním životem (Yalom, 2006).

2 DĚTI TRUHLÍ JINAK

V této kapitole se zaměřím na dětské truchlení při prožívání ztráty a následnou možnou pomoc, jak dětem jejich zármutek ulehčit.

2.1 Prožívání ztráty

Smutek a truchlení je přirozená reakce na ztrátu. Je to velká životní zkušenost, odráží se na tělesném stavu a má velké psychické nároky (Dudová, 2013).

Colorosová (2008) rozdělila dětské truchlení do 3 fází:

- **Zoufalství** – děti se chovají obdobně jako dospělí, jsou zahlceny pocity viny, pláče stále nebo vůbec, chtějí být sami nebo vyžadují přítomnost blízkého člověka. Období může být doprovázeno otupělostí, vztekem nebo panikou.
- **Hluboký zármutek** – po šoku následuje vztek, kdy by měly děti vědět, že o něm mohou bez obav mluvit. Děti v této fázi potřebují, aby jim někdo naslouchal a mluvil s nimi o prožívaných pocitech.
- **Smutek smířený s pocitem klidné radosti a smíření** – se vyznačuje tím, že vzpomínka na zemřelého přináší více hezkých vzpomínek než smutných.

(Colorosová, 2008, s. 25 – 36)

2.2 Pomoc dětem v zármutku

Pomoc, kterou dětem můžeme poskytnout při jejich truchlení, nekončí sdělením smutné události nebo pohřbem, ale pokračuje tak dlouho, dokud se dítě se ztrátou nevyrovná. Děti v tomto období potřebují čas a ujištění, že jsme s nimi. Nakladatelství Cesta domů na svém informačním letáčku uvádí tato doporučení:

Naslouchat - děti potřebuje po smrti blízkého prezentovat svůj příběh, doporučuje se naslouchat a nehodnotit.

Říkat pravdu - dítě se snažíme chránit tím, že mu předkládáme pravdu, neodkládáme nepříjemná sdělení, která mu prezentuje úměrně k jeho věku.

Odpovídat na otázky - dítě pokládá otázky za vše okolností, se kterými si potká ve své životě, chce poznat, ptá se, čemu nerozumí. Člověk se stává jakýmsi průvodcem otázkami dětí, ujišťuje je, že je vše v pořádku.

Nechat dítě vybírat z několika možností - stejně jako dospělí, i děti oceňují možnost volby, proto je důležité ponechat určité kroky při rozloučení na nich (výběr květin).

Zachovávat řád a zvyklosti - při adaptaci dítěte na změny a vyrovnávání se se smrtí je vhodné zachovávat některé stěžejní základní zvyky jako např. čas spánku, čas jídla, či jiné rodinné rituály.

Společně vzpomínat na zemřelého - součástí procesu vyrovnání se se ztrátou je vzpomínání, mluvit o zemřelých není tabu, zemřelý zůstává dál v životech jeho blízkých. Děti se učí vyjadřovat pocity spojené se smrtí, vzpomínat mohou za pomoci předmětů (fotografie).

Vytvořit bezpečné prostředí pro truchlení - dítě potřebuje cítit pocit bezpečí, vhodné je dětem projevovat náklonost a lásku. Má-li potřebu být samo, nevnučujeme se mu.

Dovolit dětem vyjadřovat všechny druhy emocí - dítě je při zármutku plné emocí a to jak pozitivních, tak negativních. Dopomůže dostatek fyzických aktivit včetně her. Dítě psychický přetlak vyjadřuje více tělem než dospělí, pro jejich vývoj není vhodné stavět je role dospělých či je nadměrně chránit.

Děti se účastní pohřbu - obřad pohřbu lze vnímat jako rituál, kdy se dítě může vyrovnat se smrtí. Při vyčlenění se dítě může cítit opuštěné a nejisté.

Učit děti truchlit - dítě se učí nápodobou a dospělí se pro dítě stane předlohou k napodobování smutku. Je třeba být příkladem a dávat dětem na vědomí, že nejsou se svým zármutkem samy.

(Děti truchlí jinak [online].[cit.2020-05-06]. Dostupné z: <https://www.umirani.cz/rady-a-informace/deti-truchli-jinak>).

Matějček a Dytrych (2002) shrnuli pomoc truchlícím dětem do tří bodů tak, že:

- Dítě informovat včas o nepříjemných situacích v rodině (neodkládat pravdu)
- Dopřát dítěti dostatečné množství času na zpracování smutku (být dítěti na blízku, nesnažit se ho rozveselovat)
- Na otázky dítěte odpovídat citlivě a pravdivě (úměrně k jeho věku)

3 ZVÍŘATA V ŽIVOTĚ DĚTÍ

V práci sleduji zejména to, jak děti reagují na smrt zvířat, která znají. V této kapitole danou problematiku uvádím v souvislosti se vztahem dětí ke zvířatům a tím, co život se zvířaty dětem předškolního věku přináší.

3.1 Význam zvířat ve výchově předškolních dětí

Dříve bylo běžné, že se předškolní děti potkávaly se zvířaty každodenně. Dnes žijeme v moderním světě, kontakt se zvířetem už pro nás není běžnou součástí života, při tom má na děti i dospělé velký vliv (Jančaříková, Havlová, 2014).

„Prostřednictvím vzdělávání za pomoci zvířat je možné trénovat jemnou motoriku i hrubou motoriku, špetkový úchop, pozornost, paměť a další obecně prospěšné dovednosti. Lze je využívat pro rozvoj pracovních návyků, sociálních dovedností i komunikace.“ (Jančaříková, 2017, s. 83)

Díky zvířatům se může zmenšit vznik alergií. Kontakt se zvířaty u většiny předškolních dětí vyvolává libé a příjemné pocity, vytvoří si k živočichovi citové pouto. Mění se chování, učí se reagovat správně podle potřeb živočicha (opatrně hladí zvíře a manipuluje s ním, klidně se pohybuje, aby zvíře nevylekalo, učí se chovat tiše, učí se nechat zvíře být, když je unavené nebo dává najevo nelibost, dokáže odhadnout, zda je zvíře unavené a netouží po kontaktu s ním). Děti, které mají doma nějaké domácí zvíře, mají větší empatii, lépe se vžívají do jeho potřeb a pocitů (Jančaříková, Havlová, 2014).

„Dítě v běžném kontaktu se zvířetem je zdravotně odolnější jak po stránce fyzické, tak po stránce psychické.“ (Jančaříková, Havlová, 2014, s. 31)

Dítě v životě živočichů může narazit na proměny jedince (žába, motýl, hlemýžď, ...) a tím se přirozenou formou učí snáze pochopit vývoj živočichů a i vývoj svůj. Uvědomí si, že se narodí, roste, vyvíjí, učí se novým věcem a dovednostem. Na konci

života přijde smrt. Smrt může lépe pochopit prostřednictvím zvířat, předškolní dítě se běžně setkává s uhynulým živočichem v přírodě při pobytu venku, například s uhynulým ptákem, nebo přejetým ježkem. Dítě se učí, že smrt je konečná a nevratná. Tak může pochopit nepravdivost některých virtuálních počítačových her, protože v některých mají děti postavy, ve kterých mohou mít mnoho životů (Jančaříková, Kapuciánová, 2013). Děti se přirozeným způsobem seznamují se znaky smrti (nehybnost, nejí, nedýchá). Mohou poznat, že některá zvířata mohou umřít jejich vinou, například špatnou péčí o ně nebo nevhodným chováním ke zvířeti. Je důležité volit správný přístup ke zvířeti a pečovat o něj, uvědomit si, že tyto chyby nelze vzít zpět. Naučí se tak vyrovnávat se smrtí a prožít si smutek. Děti si ke zvířeti snadno vytvářejí citový vztah (Jančaříková, Havlová, 2014).

Vzhledem k tomu, že předškolní období života dětí je svým způsobem specifické dá se předpokládat, že vztah, který může vzniknout mezi dětmi a zvířaty, by mohl být nějakým způsobem vyjimečný. Na důležitost zvířat poukazuje Matějček (1996).

„... děti by se měly se zvířaty seznamovat, měly by je poznávat, a pokud je to možné, měly by s nimi žít, tj. mít je ve své blízkosti, v domácnosti, nebo alespoň na chatě, chalupě, u babičky nebo kdekoli jinde, kam občas přijíždějí.“ (Matějček, 1996, s. 113 - 114)

Kontakt se zvířaty ovlivňuje jejich život, ale i vývoj dítěte ve všech oblastech. Pro dítě by se mohlo stát zvíře, které si oblíbí nejlepším přítelem, zpovědníkem, společníkem k rozmanitým aktivitám, ale i zajímavým vhladem do světa zvířat. Zvíře může být zprostředkovatel k povzbuzení duševního vývoje dítěte správným směrem, k utváření vhodných postojů a potlačování těch nežádoucích. Zvířata je také možno využít k léčbě duševních poruch a obtíží (Matějček, 1996). Další možností využití zvířete je při odstraňování emočních zábran (Záhme, 2005). Pro děti předškolního věku se malá domácí zvířata mohou stát “živými hračkami“ což má určitá svá rizika. V tomto věku se však u dětí také objevuje poznání, že živý tvor je jedinečný a osobitý (Matějček, 1996).

Zähme (2005) uvádí, že k navázání vztahu mezi zvířetem a dítětem však nemusí docházet jen u zvířat domácích, případně užitkových, ale i u zvířat volně žijících. Děti se rády věnují pozorování drobných zvířat (hmyzu, žížal apod.), proto je důležité u dětí budovat určitý respekt a ohleduplnost k těm zvířatům, která by je mohla nějakým způsobem ohrozit. Nemusí se jednat pouze o zvířata, která svou velikostí působí nebezpečně, ale i volně se toulající psi a další zvířata, která se mohou stát zdrojem nebezpečí (např. hrozbou přenosu onemocnění, infekce apod.).

Matějček (1996) sestavil žebříček domácích zvířat podle toho, co mohou dětem přinést a co můžeme očekávat z hlediska vývoje dítěte:

- Na nejnižší příčce jsou zvířata, která si k člověku nejsou schopna vytvořit vztah, ale jejich vzhled a životní projevy jsou pro děti přitažlivé. Je možné je pozorovat pouze za sklem, ale vidíme jejich životní cyklus. Za představitele této skupiny jsou považovány **akvarijní rybičky**.
- Druhý stupeň tvoří zvířata, která si k člověku také nezvládnou vytvořit vztah, ale děti je mohou pozorovat z bezprostřední blízkosti. Mohou s nimi manipulovat, kontakt s jejich povrchem těla nevyvolává příliš příjemné pocity. Za prototyp této skupiny lze označit **želvy, ale i hady, obojživelníky**.
- Do třetího stupně se mohou zařadit živočichové, kteří se projevují hlasově (zpěv, křik) a k člověku mohou projevit určitý vztah, který dají najevo svým chováním. Za takové lze považovat **ptáky** (chované v kleci i mimo ni).
- Čtvrtý stupeň tvoří malí savci, kteří si s člověkem mohou vytvořit vztah a dovedou rozlišit své ošetřovatele a případně je i vítat. Tato zvířata je možné hladit, mazlit se s nimi. Typickými představiteli této skupiny mohou být **morčata, křečci, myšky, králíci** apod.
- Na dalším stupni se nacházejí **kočky**. S majitelem navazují blízký vztah, péče člověka je jim příjemná, mohou se stát zdrojem nekončící zábavy.
- Na nejvyšším stupni se nachází **pes**. Jeho největší přednosti jsou věrnost a oddanost svému pánu, kterému je ochoten sloužit a pomáhat, ale i položit za něj život. Je schopen poslouchat pokyny a doprovázet dítě, či si s ním hrát a trávit s ním čas.

(Matějček, 1996)

Zähme (2005) sestavil soupis zážitků dětí předškolního věku, které vyrůstají společně se zvířaty:

- *„Zažít náklonnost ze strany zvířete*
- *Znát nejdůležitější potřeby zvířat*
- *Vědět, co jim jejich zvíře chce sdělit*
- *Umět samy vykonávat dohodnutou část péče o zvíře*
- *Umět pocíťovat stud při zanedbání zvířete*
- *Tušit, že existují rozdíly mezi náklonností ze strany zvířete a ze strany jiného člověka*
- *Umět vést "odborné rozhovory" s jinými dětskými chovateli*
- *Alespoň jednou pocítit hrdost na úspěšnou péči a intenzivní pozornost z ní vyplývající (např. trénování nějakého dovedného kousku).“*

(Zähme, 2005, s. 112)

Zvíře v rodině přináší mnohá potěšení, ale i ono stárne a zemře. Život zvířat je kratší nežli lidský život a tak se často stane, že domácí zvíře zemře a děti takto seznámí s tím, že co je živé, také jednou zemře. (Matějček, 1996).

Zkušenost se smrtí zvířat je součástí života a v dětech může vyvolat zármutek. V této chvíli se musí i sami rodiče vyrovnat se svým smutkem a zároveň by měli být nablízku svým truchlícím dětem. Okamžitá výměna mrtvého zvířete za nové se nedoporučuje. Otázky dětí v souvislosti se smrtí zvířat je dobré zodpovídat pravdivě, avšak úměrně k jejich věku. (Kinder traumen um Tiere [online].[cit.2020-05-06]. Dostupnéz:<https://www.rosengarten-sterne.de/information/kinder-trauern-um-tiere/>).

„Nemůžeš ale vzpomínat pořád. Někdy budeš mít plnou hlavu hraní, kamarádů, učení. Neznamená to, že jsi zapomněl na toho, koho jsi měl rád; jenom teď děláš něco jiného. Žiješ dál svůj život, a to je dobře!“ (Brown, 2010, s. 31)

4 ZVÍŘATA V MATEŘSKÉ ŠKOLE

4.1 Vzdělávání pomocí zvířat

V mateřské škole se nejčastěji využívá vzdělávání za pomoci zvířat třemi různými podobami:

1. Návštěvní programy
2. Třídní nebo školní chov
3. Péče o volně žijící organismy

(Jančaříková, 2010)

Návštěvní programy

K návštěvnímu programu můžeme využít odborných lektorů, kteří mají zvířata k tomu vycvičená. Při návštěvním programu je mezi děti přivedeno zvíře. Lektor, popřípadě majitel zvířete, si spolu s dětmi o zvířeti povídají, pozorují ho, využívají ho k aktivizaci. Hlavní přednost návštěvních programů spočívá v krátkém intervalu, v němž se mohou děti seznámit s větším množstvím zvířat (Jančaříková, 2010).

Třídní chov

„Třídní nebo školní chov je realizován prostřednictvím dlouhodobé (celoživotní) péče o vhodně vybraný druh živočicha, popř. ekosystémový komplex (např. akvárium).“

(Jančaříková, 2010, s. 38).

Při zavádění třídního chovu musíme být rozvážní. Pokud nebudeme o chov správně pečovat a nezajistíme chovaným zvířatům vhodné podmínky, bude náš záměr bez hodnot, které chceme předat dětem, mohou získat dojem, že o zvířata mohou pečovat povrchně a nesvědomitě (Jančaříková, 2010).

Péče o volně žijící organismy

V mateřských školách se dá považovat za péči o příkrmování volně žijících ptáků v zimě, výroba a věšení budek. Na školní zahradu se mohou umístit hmyzí domky, malé vodní nádrže pro vodní živočichy. K pozorování může docházet spontánně, nebo

záměrně za pomoci učitelek (Jančaříková, 2010). Pozorováním živočichů si děti lépe zapamatují nabyté vědomosti i díky tomu, že jsou přímými účastníky (Leblová, 2012).

4.2 Rozvoj klíčových kompetencí podle RVP PV

Kompetence k učení

Sledováním živočichů dostávají děti odpovědi na nejasné otázky, trénují výdrž pozornosti. Dochází k rozvoji hrubé a jemné motoriky. Při starosti o zvíře lépe pochopí význam slova odpovědnost. Naučí se šetrně manipulovat se zvířaty, věnují více pozornosti živočichům v přírodě. Ve školách pomáhá třídní chov odstraňovat strach ze zvířat (Jančaříková, Havlová, 2014).

Kompetence k řešení problémů

Děti se při péči o zvíře musí postupně naučit řešit problémy související se starostí o něj. Zajistit zvířeti neustálý přístup k vodě, pečovat o jeho ubikaci, podávat vhodné krmení. K tomu je potřeba dobrý vzor dospělých. Pokud dítě narazí na překážku, společně jí odstraní (Jančaříková, Havlová, 2014).

Kompetence sociální a personální

Při starosti o zvíře si děti musí určit pravidla, která dodržují, společně se domlouvají a spolupracují (Jančaříková, Havlová, 2014).

Kompetence komunikativní

Při chovu zvířat ve školách si děti zjišťují informace, dovedou o zvířeti vyprávět. Rozvíjí se u dětí slovní zásoba, komunikační schopnosti (Jančaříková, Havlová, 2014).

Kompetence činnosti a občanské

Děti by se o třídní zvíře měly starat společně, dochází k rozvoji odpovědného chování. Motivací pro děti by se mělo stát vytvoření citového pouta se zvířetem. Děti nenutíme do péče, pouze jim dáváme prostor dělat úkony samostatně (Jančaříková, Havlová, 2014).

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Výzkum „ SMRT DOMÁCÍHO ZVÍŘETE OČIMA PŘEDŠKOLNÍCH DĚTÍ A JEJICH RODIČŮ“

5.1 Cíl výzkumu, výzkumné otázky

Cílem výzkumu je prostřednictvím rozhovorů s rodiči a jejich dětmi předškolního věku zmapovat jejich zkušenosti se smrtí domácího zvířete.

Snažila jsem se zjistit, jak rodiče mluví s dětmi o ztrátě domácího zvířete, jak se s ní společně vyrovnávají a jakou zkušenost mají sami rodiče se smrtí domácích zvířat ve svém životě.

Byly stanoveny tyto výzkumné otázky (VO):

Hlavní výzkumná otázka: *Jak rodiče provázeli své dítě událostmi kolem smrti jejich domácího zvířete?*

Díličí výzkumné otázky:

VO1 *Jak se děti podílely na péči o dané zvíře?*

VO2 *Jakou zkušenost mají sami rodiče se smrtí domácího zvířete a jaký mají postoj k této události?*

VO3 *Jak na setkání se smrtí zvířete reagovaly děti?*

VO4 *Jak rodiče mluvili s dětmi o smrti domácího zvířete?*

VO5 *Jaký názor mají rodiče na přítomnost zvířat v mateřských školách?*

5.2 Volba přístupu a metod

Byl zvolen kvalitativní přístup. Hlavní výzkumnou metodou byl osobní polosrukturovaný hloubkový rozhovor. Podle Gavory (2008) je osobní rozhovor přizpůsobivější a volnější, dává přednost otevřeným otázkám před uzavřenými.

V polostrukturovaném rozhovoru je stanovena základní osnova otázek, ostatní otázky vyplývají z příběhu dotazovaného (Gavora, 2008).

5.3 Etické otázky výzkumu

Po předchozí domluvě s dotazovanými jsou jejich jména z důvodu zachování anonymity pozměněna.

Všichni dotazovaní rodiče byli seznámeni s tím, že rozhovor bude použit pro účely bakalářské práce. Dotazovaní rodiče podepsali souhlas s GDPR.

Rozhovory byly vedeny s rodiči a dětmi ve známém prostředí jejich domovů. Sleduji i názory dětí, rozhovor s nimi jsem nevedla o samotě, abych je příliš nezarmoutila, ale jsou přítomny rozhovoru s rodičem a doplňují jejich výpověď.

5.4 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor je tvořen šesti rodiči a jejich dětmi.

Rozhovory:

Tabulka č. 1

Jméno matky	Věk matky	Děti	Věk dětí	Věk dětí v době smrti zvířete	Domácí zvířata	Zemřelé zvíře
Žofie	33	3 chlapci	6, 4, 2	5, 3, 1	Krávy, koně, slepice, holubi, papoušci, morče, ovce, hlemýždi, rybičky	Pes
Eva	30	2 dívky	7, 5	7, 5	Pes	Pes
Olga	35	1 dívka	6	5	Psi, had, morčata, křečci, myši, papoušci	Papoušek, pes
Marie	37	2 dívky	7, 4	6, 3	Ovce, slepice, kočka, hlemýždi	Ovce
Ema	29	2 chlapec a dívka	7, 4	6, 3	Žádné	Pes (babiččin)
Karolína	30	2 chlapci	8, 6	7, 5	Prase, králíci, slepice, kachny, psi, želvy, zebříčky	Pes

6 PŘEDSTAVENÍ ROZHOVORŮ

6.1 Žofie (29. 1. 2020)

Žofie žije v malé vesnici na statku společně s manželem a třemi dětmi ve věku šest, čtyři a dva roky. S manželem se rozhodli pro podnikání v oblasti zemědělství – v rostlinné i v živočišné výrobě. V blízkosti hospodářské části statku mají velké výběhy, kde chovají masný dobytek a část výběhu využívají pro chov koní. K obytné části statku přilehá zahrada, kde mají slepice, holuby, papoušky, morče a ovce. Jednu chvíli měli ve voliérie i káně, které bylo zmrzačené a nemohlo létat. Doma chovají šneky a akvarijní rybičky. Před rokem museli nechat utratit svou fenu z důvodu vleklých zdravotních problémů.

Rozhovor se Žofií se odehrával v dětském pokoji za vydatné podpory všech tří dětí. V úvodu rozhovoru narážíme na aktuální téma náhlé smrti koně, který musel být před pár dny utracen z důvodu koliky. „*Děti u toho nebyly, kobyla byla nebezpečná, i já sama jsem musela být opatrná, málem přese mě přešla!*“(cit.)

Rodina Žofie přišla o psa, který s nimi sdílel domácnost a vyrůstal s dětmi. Děti měly psa rády, vyhledávaly jeho společnost a on jejich „*řekla bych, že k nim měla hodně dobrou vztah*“(cit.). Jejich vzájemný vztah se změnil až nemocí feny, která se začala více stranit a přestala vyhledávat kontakt s dětmi. Pravidelné povinnosti vyplývající z péče o psa však děti neměly, „*sem tam nějaký zrádlo daly, vodu*“(cit.), Žofie došla k závěru, že děti jsou malé na to, aby se mohly o psa starat. O ostatní zvířata se děti nestarají ze stejného důvodu, spíše o ně projevují zájem jako o mazlíčky, se kterými si mohou hrát.

V souvislosti se smrtí feny má Žofie pocit, že to děti prožily poměrně klidně. „*Mně osobně přijde, že to řeší více ty rodiče, než děti*“(cit.). Myslí si, že děti jsou schopné smrt lépe zvládnout a přijmout. Domnívá se, že rodiče často dělají ze smrti velké tabu. Vychází ze své zkušenosti ze statku, kde dochází často ke konfrontaci se smrtí a není třeba ji před dětmi skrývat. Děti mají velký zájem o přírodu a dívají se na dokumenty o ní. Příroda i televize jim ukazují přirozený koloběh života, kdy jedno zvíře musí ulovit druhé, aby přežilo. „*U toho psa je to trochu jiné, je to člen rodiny, no*“(cit.), na otázky dětí při úmrtí jejich feny odpovídala tak, že byla nemocná, a proto ji museli nechat uspat, aby se už nemusela trápit. Jak již Žofie uvedla na začátku rozhovoru,

vztah mezi fenou a dětmi se pomalu vytrácel. Fena byla součástí rodiny do poslední chvíleky „*celý den tady ležela, bylo jí hodně špatně, děti to asi tušily, že to nedopadne dobře, řekli jsme jim, ať jsou v klidu, nedělají brajgl a pohladěj jí*“(cit.). Popisuje, že poslední den přišel zlom, kdy se fena hodně zhoršila, ale jim se paradoxně velmi ulevilo, protože přišlo to konečné rozhodnutí. Podle jejích slov to děti vnímaly stejně. Prostřední syn si i po roce od úmrtí sem tam vzpomene na fenu a ptá se „*kdy přijde Boninka*“(cit.). Snaží se mu vždy vysvětlit, že fena již zemřela.

Pohřeb feny nemohli uskutečnit z důvodu počasí. Zemřela v únoru, kdy zem byla příliš zmrzlá. Pomocí bagru vyhloubili díru a psa pochovali. Jejich děti samozřejmě znají místo, kde je fena pohřbena, ke hrobu nechodí, a sama Žofie říká, „*neměli jsme potřebu to s nima až tak sdílet*“(cit.).

Otázky týkající se smrti se na statku od dětí neobjevují, Žofie si myslí, že je to tím, jak děti sledují dokumenty o přírodě, kde se ze zvířat stává potrava. U nich doma to probíhá značně podobně. Žofie vypráví příběh o setkávání se smrtí u nich na statku. Nejstarší syn má rád slepice, chodí za nimi do výběhu, chytá je. Jednou našel ve výběhu mrtvého kohouta. „*Kohout jde na koloběh života*“(cit.), což je síto nad rybníkem, kam kohouta, či jiné mrtvé drobné zvíře umístí. Tam se zvíře začne rozkládat „*a ty červíci a zbytky masa padaj dolů a tam je spapaj rybičky*“(cit.). Velká zvířata by na koloběh života rozhodně nedala, protože jsou velká a „*duševně by mě to nedělalo úplně dobře*“(cit.). Přemýšlela o pohřbívání velkých zvířat v blízkosti statku, ale z důvodu legislativy to není možné.

Nejstarší syn se věnuje rybaření, a nosí často domů ulovené ryby. Syn si ryby dává do kádí. V okamžiku, kdy se ryby zabíjí, syn odchází, tohoto aktu se neúčastní. Žofie uvádí, že dalšího procesu kuchání se již účastní se zájmem a baví ho prozkoumávat všechny vnitřnosti ryby. Všechny části ryby, které nelze zpracovat dávají slepicím. Toto chování u syna pozoruje, i když se dívá na dokumenty, v okamžiku, kdy někdo z lidí zabíjí zvíře, odchází, či přepíná na jiný program. U dokumentu, kdy zvíře zabíjí zvíře, jako svou potravu, toto chování u syna nepozoruje. Dodává, že v poslední době vidí posun ve hře. Syn (nejstarší) má plno plyšových ryb, které se zabíjet nesmí. Příběh hry „*je kuchař, mlátí jí do hlavy, tím jí zabije, pak jí vykuchá a pak nám jí naservíruje*“(cit.). Tento posun přisuzuje vývoji dítěte, ale zároveň nedokáže

odhadnout, jak se syn bude chovat, až chytí živou rybu. Pokud je ryba někoho jiného, nevádí mu, že se zabije, ale jeho rybu nikdo zabít nesmí.

Při vzpomínkách na všechna zemřelá zvířata dochází Žofie k závěru, že každý syn je „*povahově někde jinde a je fixovaný na jiný zvířata*“ (cit.). Nejstarší syn má v oblíbě brouky, ještěrky, ryby, morče, slepice, kdežto prostřední syn je spíše vázaný na „*malý chlupatý kuličky*“ (cit.).

Nyní se u nich na statku řeší příchod nového člena rodiny, brzy se narodí štěňátka feně, která je dcerou jejich zemřelé Boninky.

Žofie z mládí nemá moc velkou zkušenost s úmrtím zvířat. Doma žádná zvířata neměli. Uvádí, že první domácí zvíře, které jí rodiče pořídili, byl papoušek. Vzpomíná, že jí mohlo být asi 13 let. Jeho úhyn nesla hodně špatně „*měla jsem ho dost dobře vycvičeného, lítal za mnou a tak*“ (cit.). Zavřela ho do dveří, když za ní letěl, nevšimla si ho. Pohřbila ho a snažila se s jeho smrtí smířit a ukončit v sobě smutek. Nejtěžší pro ni bylo vyrovnat se s pocitem viny. Uvažovala nad vyrovnáváním se se smrtí, kdy ke smrti zvířete dojde vinou člověka a kdy zvíře zemře samo ve své kleci stářím. Dochází k závěru, že se člověk lépe vyrovná s úhynem z důvodu nemoci nebo stáří, než když musí bojovat se svou odpovědností za smrt zvířete sama. Navštěvovala jezdecký oddíl, kde měli kromě koní i kočky, smrt zde brala prakticky a po dobu jejího působení v oddíle se přímo nesešla s úmrtím žádného koně jen koček.

Rozhovor zakončujeme názorem na zvířata v prostření mateřské školy. Žofie se domnívá, že zvířata do školek patří, proto, aby děti pocítily zodpovědnost a odpovědnost za zvíře. Zmiňuje se i o přejetých zvířatech na silnici, kdy tato mrtvá zvířata mohou sloužit jako příklad toho, že se musíme rozhlédnout, když přecházíme silnici.

6.2 Eva (3. 2. 2020)

Paní Eva žije se svým manželem a dvěma dětmi v rodinné zástavbě ve městě. Má dvě holčičky ve věku sedm a pět let. K domu přiléhá menší zahrada, kde je postavený kotec pro psy. Nyní kotec obývá již jen jeden pes, druhý pes zemřel před

měsícem. Jejich vzpomínky týkající se smrti psa jsou pro rodinu hodně citlivé. Doma žádné zvíře nechovají, protože důvodem je manželova alergie a astma.

Rozhovor se uskutečnil doma u paní Evy v přítomnosti obou holčiček. Téma smrti domácího zvířete je pro ně ještě citlivé, protože o jednoho ze svých psů přišli v nedávné době (před měsícem). Při vzpomínce na fenu mají často všechny zúčastněné slzy v očích.

Rodina paní Evy přišla o fenu, protože byla nemocná a stará. Psa si pořídili, když neměli děti. Byla nalezená, několik dní se potulovala kolem dětského tábora, kde Eva se svým manželem pobývali. *„Byla plachá, k nikomu nechtěla, až jeden den jsem si to tedy šla zkusit, jestli ke mně půjde a šla, tak jsem si jí nechala“*(cit.). Uvádí, že se fena delší dobu toulala po okolí, podle vzpomínek některých lidí byla zřejmě i týraná. Díky této zkušenosti byl pes obezřetnější vůči všem lidem, jen nejbližším důvěřovala. Eviny děti pes respektoval, kontakt s nimi příliš nevyhledával, ale pohladit se od nich nechal, *„když jí bylo něco nepříjemného, třeba řvaly nebo se po ní válely, tak se zvedla a odešla“*(cit.). Eva si myslí, že fena nebyla *„mazlíčí typ“*(cit.), spíše vyhledávala kontakt s ní, měla k ní největší důvěru.

Děti přispívaly svojí péčí o psa. V doprovodu dospělého psa venčily, pokoušely se mu dávat povely, které pes ovládal, a uklízely kotec, kde sbíraly výkaly a čistily boudu. Mimo kotec při venčení Eva po psovi uklízela sama, obávala se o jejich ušpinění. Další povinnost byla krmení, ale pouze o víkend, v týdnu podle slov paní Evy není ráno příliš času *„radši tam dojdu sama“*(cit.).

Rozhovor stáčíme opět k jejich zemřelé feně. Pes byl dlouho nemocný a Eva děti postupně připravovala na možnou smrt. Povídali si o její nemoci (měla rozsáhlou rakovinu), chodili společně k veterináři, *„říkali jsme jim, že už asi dlouho nebude naživu“*(cit.). Když umírala, byly holky u babičky. Eva s rodinou měla odjíždět na dovolenou, *„holky u toho nebyly“*(cit.). Při rozhovoru začíná plakat, vypráví, že fenu nechali veterinářem uspat, *„už to dál nešlo, bylo vidět, že trpí“*(cit.). Společně s manželem ji odvezli na chatu, kde ji vybrali místo, kam ráda lehávala. Děti k pohřbení nepřizvali, sama to zdůvodňuje tím, že to nechtěli prodlužovat, protože měli odjet na dovolenou. Dodává, že si celý průběh pohřbívání fotila, aby *„jsem to holčám mohla prezentovat“*(cit.). Z chaty jeli zpět oznámit smutnou zprávu dětem. Holky plakaly, *„starší dcera hlasitě plakala, mladší byla v klidu, tekly jí slzy“*(cit.).

„Byla jsem ráda, že jsem ty fotky udělala, ony měly spoustu otázek“(cit.). Eva dětem fotky ukázala, snažila se odpovídat jejich otázky (co s ní je, kde je, jak vypadala, ...). Při prohlížení fotografií jim popsala celý proces pohřbívání. Evu i její děti tato bolestná vzpomínka opět dohání k slzám. Vzpomíná na celý průběh, kdy vykopali hrob, dali dospod větvičky, fenu uložili zabalenou v dece, nezapomněli jí tam přidat oblíbený míček, zaházeli hlínou a na vrch poskládali kameny, nakonec na hrobě zapálili svíčku.

Po dobu dovolené si děti na mrtvého psa nevzpomněly. Ihned po příjezdu domů se jim vzpomínky vrátily a chtěly jet na chatu ke hrobu mrtvé feny zapálit svíčku. Starší dcera vyslovuje spokojenost s výběrem místa hrobu „*tam ležela ráda, tam byla vždycky kaluž a myslím, že si vždycky říkala, tady je stín a vodička, tady si lehnu*“(cit.). Děti Evě kladly otázky kde fena je teď? Snažila se jim vysvětlit (jsou ateisté), že fena „*odešla do nebička*“(cit.), dcera dodává „*teď se má dobře, už jí nic nebolí*“(cit.). Eva k odchodu feny ještě dodává, že špatně to nesla také druhá fena, která se zemřelou fenou sdílela kotec. Tesknila a často vyla.

Úmrtí feny chod rodiny poznamenal. V den smrti odjeli všichni na dovolenou, když přijeli, vzpomínky se vrátily. Eva přiznává, že smutek prožívala nejvíce ona, děti po návštěvě hrobu smutné nebyly. Dodává „*no tak byl to můj pes, byla jsem s ní dvanáct let*“(cit.), (pláče), domnívá se, že spolu měli krásný vztah a příkládá to i k okolnostem, které jejich životní cesty spojily.

Pořízení dalšího psa či jiného domácího mazlíčka v nejbližší době neplánují. Jako hlavní důvod Eva uvádí „*není na to čas*“(cit.), každý v rodině má i další aktivity. Dále přiznává, že i druhý pes už je starší a neví a že neví, jak by nesl příchod nového psa. Zvíře v domácnosti zcela vylučuje, protože manžela trápí astma a má alergie na srst a děti nejsou zatím ve věku, kdy by se zodpovědně staraly o domácí zvíře.

Eva vzpomíná na první setkání se smrtí v mládí. Doma měla křečka, kterého ráda koupala, bohužel se jednou stalo, že ho utopila. Tato vzpomínka ji dnes značně rozveselí. Uvědomuje si, že byla velmi smutná, ale dodává, že její maminka jí koupila nového a smutek se vytratil. Další vzpomínky z mládí jsou na hospodářská zvířata, která měli Evini prarodiče. Měli kočky, slepice, králíky, kterým chodila do králíkárný zpívat. Dědovi asistovala při usmrcení králíků, „*pak když jsme je měli k obědu, tak jsem se nad tím nijak nezamejšlela*“(cit.). Byla vychována, že jsou to zvířata, která jsou chovaná na obživu, proto jejich smrt nikdy neřešila. Dnes žádná hospodářská zvířata prarodiče

nechovají, proto ani její děti nemají žádný kontakt s těmito zvířaty. Eva si vybavuje smutnou vzpomínku, kdy se setkala se smrtí mladého koně, který si zlomil nohu. Čekala u něj, než dorazí veterinář a uspí ho. Přiznává, že v ten okamžik byla smutná, ale její smutek rychle odezněl. Jako důvod uvádí, že se jednalo o nájemního koně, ke kterému neměla vytvořený žádný vztah.

Rozhovor končíme názorem na zvířata ve školkách či školách. Sama pracuje v mateřské škole jako asistent pedagoga a myslí si, že zvířata do ní určitě patří. Ve třídě mají hlemýždě a přiznává, že zrovna její děti příliš nevnímají, „*kdybych si na něj nevzpomněla, tak si na něj nikdo nevzpomene*“ (cit.). Dodává, že v loňském školním roce se o hlemýždě staral jeden chlapec, ale v letošním roce k těmto zvířatům nikdo žádný vztah nemá. Nahlas prezentuje své myšlenky o chlupatých zvířatech (jako příklad uvádí morče), tato zvířata by ve školce uvítala a myslí si, že by o ně děti měly větší zájem. Zastává myšlenku školních zvířat i z důvodu výskytu alergií v domácnostech, děti je mohou ve školce lépe poznat a případně z nich ztratit obavu.

6.3 Olga (10. 2. 2020)

Paní Olga bydlí s manželem a jejich šestiletou dcerou v rodinném domku na menším městě. Domácnost s nimi sdílí dva psi, had, morčata, křečci, myši a papoušci. V jejich rodině došlo asi před rokem k nečekanému úmrtí psa, na kterého rodina velmi vzpomíná. Další úmrtí, které více zasáhlo dceru, byla smrt papouška asi před čtvrt rokem.

S Olgou a její dcerou si povídáme v obývací pokojí jejich domu. Náš rozhovor otevíráme otázkou, zda má dcera povinnosti související s péčí o zvířata. Olga jednoznačně odpovídá, že povinnosti má. Drobné živočichy jako jsou křečci myši a papoušci s dcerou sdílí pokoj, proto starost o ně přenechává především dceři, „*samozřejmě jí se vším pomáhám*“ (cit.). Dcera je nakrmí, mění podestýlku, Olga se domnívá, že dcera má lepší vztah k těmto drobnějším zvířatům než třeba ke psům, i když venčení psů má ráda. Olga se pozastavuje nad tím, že dcera si zvířata vždy přála

„*dycky to odněkud donesla*“ (cit.). Upřesňuje, že dříve než se zvířata u nich objevila, se s dcerou domluvily, ale ani sama se těmto zvířatům nikdy nebránila.

Nyní je Olžina dcera v předškolním věku a jedno úmrtí papouška se odehrálo v nedávné době (asi před čtvrt rokem). Zemřel jim náhle papoušek, „*dcera mu vyrobila rakvičku, namalovala mu jí pěkně, udělala pohřební vůz a šli jsme do lesa a zakopali ho pod skálou*“ (cit.). Olga dodává, že po nějaký čas mu k hrobu nosili i kytky (po dobu 3 týdnů), ale tento smutek netrval dlouho, protože papoušek byl podle zvyklostí rodiny nahrazený jiným papouškem. Dcera kladla Olze otázky týkající se smrti papouška, její vysvětlení znělo „*už spí, už šel do nebička, byl starej, šel za babičkou a těma příbuznejma*“ (cit.).

Další úmrtí domácího zvířete, které rodinu zasáhlo, byla smrt psa. Přiznává, že jeho smrt je ovlivnila natolik, že vybočili ze svých stereotypů nahrazovat zemřelé zvíře ihned dalším. Myslí si, že jeho smrt tohoto psa prožívali více, protože byl mladý a jako hlavní důvod uvedla „*bylo to nečekané*“ (cit.). Vzpomínky na něj jsou velmi intenzivní, Olga říká „*byl to pan pes, ten vychovával nás a ne mi jeho*“ (cit.). Konstatuje, že pes více stmelil rodinu a naučil je více chodit do přírody i častěji vyrážet na delší pochody či celodenní výlety. Psa pohřbili na chatě, dcera o proces pohřbívání nejevila žádný zájem. Další drobná zvířata, která v domácnosti občas zemřou, pohřbívá rodina na již zmíněné chatě „*máme tam soukromé pohřebiště*“ (cit.). Po jeho úmrtí trvalo rodině asi půl roku, než si pořídili dalšího psa.

Dále Olga vzpomíná na všechna drobná zvířata, která byla součástí jejich rodiny, a zemřeli, dochází k závěru, že z paměti vytěsňují jen křečky a papoušky. Dokáže vyjmenovat všechna morčata, která kdy měli i na jejich jména a rasy společně s dcerou vzpomenou.

V nejbližší době žádná další zvířata pořizovat neplánují. K pořizování zvířat přidává jednu úsměvnou historku, kdy dcera donesla morče, které mělo být samec, ten zanedlouho porodil mladá morčata. Všechna mláďata si nechali (byla tři), jedno je dokonce slepé a hluché, jim však bylo líto ho usmrtit.

Olga vzpomíná na své mládí, kdy doma chovala drobná zvířata, jako jsou morčata, křečci a myši. Doma měli i psa. Její první vzpomínka na smrt domácího zvířete souvisí se psem Zorinou „*naši to vždycky zahráli do autu, že vlastně jako by odešla*“ (cit.). Proto nikdy neprožívala smrt zvířat, věřila rodičům, brala je jako autoritu,

kteřá má vřdy pravdu. Nad smrtí zvířat se nezamýřlela, ani si nekladla řádné otázky. Když se Olze narodila dcera, pes byl samozřejmou součástí jejich života. Když tento pes zemřel stářím, byla dcera jeřtě batole, Olga dodává, že na řádné truchlení nebyl prostor, „*když my jsme psa nahradili novým psem, my jsme z veteriny přijeli s novým štěňátkem*“(cit.). Podotýká, že k zemřelému psovi měla velký vztah (měla ho od svých 16. let), ale vřhledem k situaci, kteřá nastala u veterináře, nebyl na smutnění čas „*přijeli jsme a jednoho jsme měli zabaleného v prostěradle a druhého v kapse*“(cit.). Dcera v té době byla malá a situaci podle Olgy nevnímala, spíše jí zajímalo štěně než pohřeb psa. Pes je pohřbený na dvorku, dcera o hrobu ví.

Zvířatům ve školkách se Olga v řádném případě nebrání. Domnívá se, že do školky patří, ačkoli jsou v dneřní době alergie hodně rozšířené „*děti se o to naučej starat a naučej se to mít rádi*“(cit.). Dále mluví o zábavě se zvířaty, ale hlavně o povinnosti vyplývající ze starostí o zvířata. Myslí si, že by měla být zvířata všude, kde je to jen trochu možné. Zastává názor, že zvířata učí lidi „*nebejt zahleděnej jen sám do sebe, ale i na někoho jiného prostě*“(cit.).

6.4 Marie (19. 2. 2020)

Paní Marie řije se svou rodinou v rodinném domě na malé vesnici. Má dvě dcery ve věku čtyři a sedm let. V blízkosti domu mají velký výběh, kteřý obývají čtyři ovce s loňskými jehňaty, beran a slepice. V loňském roce při porodu ovcí rodina přiřla o dvě jehňata. První jehně se narodilo mrtvé, o druhé jehně se rodina posila zachránit, ale jehně bylo natolik slabé, zemřelo. Vřechna hospodářská zvířata mají jména. Součástí rodiny je i kočka, kteřá je pouze venku. Domácnost s rodinou sdílí dva hlemýřdi, kteři vystřídali v akváriu rybičky. Rodina vyznává křesťanskou víru, pravidelně navřtěvuje mře v kostele.

Rozhovor začínáme s Marií a dcerami v kuchyni otázkou týkající se povinností a starostí o zvířata. Dcery se chvíli dohadují a tak Marie uvádí, že povinnosti v řádně děti nemají řádné, o zvířata se stará především Mariin manžel. O víkendu mají dcery za povinnost nakrmit alespoň jedenkrát za den kočku „*dáváme ji granule*“(cit.). Dodává, že

sama kočka se připomene, když na ni dcery zapomenou. O hospodářská zvířata se děti chodí starat nepravidelně, spíše jim nosí pochutiny a mazlí se s nimi, mladší dcera se mazlí nejraději s kočkou, straší dcera s jednou z ovcí „ *Viktorka je můj mazlíček, jí slupky od banánů*“ (cit.). Dcery jsou seznámeny s účelem chovu ovcí, mají je na maso a kůže ovcí vyčiní „ *máme je na koberce, když chce mamka*“ (cit.). Obě se účastní domácí porážky, ale ne přímo aktu usmrcení. Při obědě ví, jaké maso jedí „ *ptají se, co je to za maso*“ (cit.).

Marie s manželem chovají ovce, které každým rokem připouští, vyskytují se občas i těžké porody či úmrtí narozených jehňat. Při narození jehňat se Marii ani dcerám nikdy nepoštěstilo být. Snaží se je informovat o tom, kolik se narodilo jehňat a zda jsou v pořádku, ale přiznává, že ne vše dětem říká. Uvádí zkušenost z loňského porodu, kdy jedna ovce porodila čtyři jehňata, z nichž jedno bylo mrtvé hned, jak se narodilo. O tomto úmrtí dcery neinformovali, sama nedokáže zdůvodnit proč. K péči o tři jehňata je přizvali. Bohužel o měsíc později jedno uhynulo „ *ovečka má jakoby jen dva struky, takže ho neuživila*“ (cit.). Popisuje, jak se snažili nejslabší jehně zachránit, krmili ho z láhve mlékem „ *ale jen jsme to trápení tomu zvířeti prodlužovali, takže už to dělat nebudu*“ (cit.). Hodnotí to jako ztrátu času a pak prožívali společně velkou lítost. Příběh ukončuje „ *prostě to nechám přírodě*“ (cit.). Společně pohřbili s dcerami mladou ovečku do vykopaného hrobu, dcery ozdobily hrob větvičkami a jinými přírodninami, které našly v okolí.

Dcery měly otázky, které se týkaly smrti ovce, Marie s manželem jim vysvětlovali „ *je to přirozený život, patří to k němu, někdy umře i mladej člověk, když je nemocnej, někdy umře až starej člověk*“ (cit.). Dodávali, že ovce byla nemocná a trápila by se, smrt přirovnávali i k lidskému životu, kdy i malá miminka někdy umírají. Dcery byly nějaký čas smutné a chvíli trvalo, než se s tímto zážitkem vyrovnaly. Častěji doma otevírali téma smrti zvířat, za čas zapomněli. Domnívá se, že vzpomínky se opět otevrou, až se začnou blížit letošní porody ovcí. Další zkušenosti má rodina Marie s úmrtím rybiček, které pohřbívali stejně jako ovečku, ale rybičky v dcerách nevzbuzovaly žádný smutek.

Trochu se dotýkáme křesťanství. Mariina rodina chodí pravidelně do kostela. Řešíme, zda jim víra pomáhá překonávat i bolest nad uhynulými zvířaty. Marie dodává, že byla vychována k víře a její rodina jí předala, že „ *zvířata nemají duši*“ (cit.). Starší

dcera se ptala, zda jde zvíře do nebe „*ne zvířátko se do nebe nedostane, nemá duši*“(cit.).

Další otázka je mířena spíše na dcery, zda by si přály nějaké domácího mazlíčka. Dcery jednoznačně odpovídají, že by rády pejska. Marie vše uvádí na pravou míru a podotýká, že nemají plot a manžel zatím tomuto zvířeti není nakloněn. Myslí si, že dcery nejsou ještě taky velké a zodpovědné, aby zvládly každodenní starost o psa.

Dostáváme se ke vzpomínkám na Mariino dětství. Uvádí, že doma měli kočky, psa, slepice, husy, kačeny, krůty, králíky, prase a krávu. Vyrůstala v hospodářském prostředí, kde se setkávala se smrtí pravidelně. Účastnila se domácích zabíjaček, ale nikdy nechtěla být u samotného aktu porážky. Doplňuje „*nikdy jsem sama nezabila, nevím, jestli bych to dokázala, ale někdy jsem musela být při ruce, otáčela jsem zrak*“(cit.). Tyto události brala jako součást života, věděla, že zvířata jsou chována k obživě. Na druhou stranu nesla těžce smrt psa, kterého označuje jako mazlíčka. Rodiče s Marií hovořili o nemoci psa a postupně jí na možný odchod připravovali „*plakala jsem, byla jsem smutná*“(cit.). Připouští, že k psovi si vytvořila vztah a dodává, že k hospodářským zvířatům si ho nikdy nevytvořila.

Rozhovor zakončujeme otázkou třídních zvířat. Marie by ve školce či škole zvířata uvítala. Dodává, že děti je mohou pozorovat „*naučí se ho poznávat, starat se o něj*“(cit.). Připouští, že děti třídní zvíře může naučit odpovědnosti.

6.5 Ema (4. 3. 2020)

Ema žije se svou rodinou v bytovém domě, má manžela a dvě děti. Dceru, které jsou čtyři roky a syna, kterému je sedm let. V domácnosti nemají žádné zvíře, ale ve stejném bytovém domě bydlí Emina maminka, která měla psa, se kterým byly děti v každodenním kontaktu.

S Emou a jejími dětmi si povídáme ve společném dětském pokoji. Děti měly k psovi u babičky velmi vřelý vztah. Babička je ještě v produktivním věku, do práce chodí na dvanáctihodinové směny, proto byla Ema i její děti součástí péče o psa. Pes zemřel před dvěma lety z důvodů stáří a dalších přidružených nemocí.

Povinnosti vyplývající z péče o psa děti měly a vykonávaly je s radostí a pečlivostí. Děti ho chodily venčit „*věděly, že ho nesmějí pouštět z toho vodítka*“(cit.), vyčesávaly mu kartáčem srst, Emin syn dodává „*on to měl rád, vždycky se natáhl a držel*“(cit.). Venku v přítomnosti Emy nebo babičky si s ním hrály, házely mu míčky, honily se. Ema se domnívá, že vztah mezi dětmi a psem se prohluboval i častou přítomností dětí u babičky. Pes jejich přítomnost vyhledával jak ve dne, tak i v noci, kdy s nimi spával v posteli „*spával spíše v nohách, strčil čumák pod peřinu a už tam byl*“(cit.).

Vzpomíná si na jednu ošklivou událost, kdy pes při hře syna škrábl zubem po tváři. Tvrdí, že to byla nešťastná náhoda, že syn špatně zareagoval. Hodil mu míček, ale pozdě ho pustil z ruky, pes se již po něm natahoval a došlo ke zranění. Syn má na tváři vzpomínku v podobě malé jizvy, psovi to podle Eminých slov „*bylo mu líto, co omylem způsobil*“(cit.). Mezi psem a synem se po této zkušenosti vztah nenarušil.

Pes byl již starý, začal mít zdravotní problémy (epilepsie), Ema s dětmi o stáří a nemoci psa mluvila. Musel být utracen, protože se častěji opakovaly záchvaty. V den utracení psa se Ema vrátila domů a brečela, podle jejích slov děti ihned vycítily, že pes zemřel. Ema v ten den s dětmi mluvit o smrti psa nechtěla „*chytila jsem je a jen jsme plakali*“(cit.). Po počátečním šoku začal syn Emu utěšovat „*maminko bude v našich srdíčkách, máme jeho fotky*“(cit.). Dcera smrt psa tolik neprožívala, byla smutná, ale podle Emy smutek rychle odešel.

Smrt psa rodinu na nějakou dobu velmi ovlivnila, často na něj vzpomínali. Dívali se pod stůl, kde pes rád lehával, poslouchali, kdy po bytě uslyší cvakání drápků po podlaze. Ema si v té době všimla, že děti tolik nevyhledávají návštěvy u babičky. Zaznamenala, že se před babičkou o něm nechtěly zmiňovat. Myslí si, že „*děti asi nevěděly, jak mají reagovat, aby babičku nerozbrečely*“(cit.), přiznává však, že se dětí na jejich pocity nezeptala, přirovnává pocit ke svému mládí, kdy to také neřešili. Po uplynutí asi 14 dní byla Ema schopná si s dětmi o smrti psa promluvit, zeptat se jich na jejich pocity a ujistit je, že s babičkou mohou o zemřelém psovi mluvit, jen bude chvíli smutná, protože psa měla opravdu dlouho.

Děti u pohřbívání psa nebyly přítomny, nechtěli mít mrtvého psa dlouho doma a nechtěli, aby děti viděly tělo psa. Ema s manželem a maminkou ho pochovali u bratra na zahradě, kde mu vykopla jámu, uložili tam tělo a každý z přítomných vhodil hrst hlíny do hrobu, pak hrob zaplnili hlínou a na vrch naskládali kameny. Nyní kdykoliv Ema

přijede s dětmi k bratrovi na návštěvu, jdou s dětmi k hrobu psa, zapálí mu společně svíčku a přidají na hrobeček kamínek, či jinou přírodninu a promlouvají s mrtvým psem, o tom, jaký má výhled a že už se má dobře „*tak co Piští*“ (cit.). Připouští, že si tento zvyk přinesly děti ze hřbitova, který pravidelně s Emou navštěvují.

Rodina jezdí pravidelně do psího útulku venčit pejsky. Ema zastává názor, že dříve než si pořídí psa domů, chce děti naučit, co vše je potřeba při starosti o něj, učí je klidnému a vlídnému zacházení se psem a říká, že je, „*pes kterej ubližuje, tak mu bylo ublíženo*“ (cit.). Děti do útulku jezdí rády, ale starší syn, když odjíždí, má občas slzy na krajíčku a ptá se rodičů „*proč to ty lidi dělaj, proč si je berou, když se o ně pak nechtěj starat*“ (cit.). Ema se s dětmi snaží mluvit na rovinu a snaží se najít odpovědi na jejich otázky: stává se to kvůli nemoci, přeceněním sil nebo i „*že lidi jsou fakt zlý a hnusný*“ (cit.). Rodina usiluje o psa z útulku, který by jim vyhovoval, zatím hledají správné plemeno a povahu psa, který by jim vyhovoval, a navíc Ema dodává „*vyřídít tu adopci, to je jako, když by jsme si chtěli adoptovat dítě, dělají opravdu důkladný pohovor s námi*“ (cit.).

Rodina plánuje pořízení pejska z útulku, jak již bylo uvedeno na začátku rozhovoru. Sama Ema přiznává „*jsem horká hlava a já bych vzala prvního psa z útulku zprava*“ (cit.), v tomto jí usměrňuje manžel, který jí klade na srdce, že pes musí vyhovovat celé rodině. Ema podotýká, že jim pes začíná velmi chybět „*srst, oči, to, jak vrtí ocasem*“ (cit.). Prozatím si pejska plánují na letní prázdniny, kdy budou více doma a budou se moci s novým psem lépe sžít.

Eminy vzpomínky na zvířata v dětství a první setkání se smrtí zvířete jsou již velmi nejasné. Psa měli u mamčiných rodičů, proto nikdy nezažila smrt zvířete osobně. Jednoho psa jim přejel autobus a na to říká „*to bylo šokově*“ (cit.), dodává, že se na to připravit nedalo. V té době se s Emou o smrti nikdo nebavil, byla smutná, pár dní si poplakala a vyrovnala se s tím. Vzpomínky na další psy jsou již nejasné, ale pocit, který se uvědomuje, byl smutek. Dodává, že se u nich po psovi netruchlilo dlouho, snažili se, v co nejkratší době pořídít psa nového „*aby jsme tu bolest překryli, prostě*“ (cit.). Připouští, že stesk po zemřelém psovi byl i tak, protože každý pes byl jedinečný, dostávali i jiná jména. Její rodina si pořízení nového psa vždy zdůvodňovala „*ať je nám zase dobře*“ (cit.). Vše uzavírá myšlenkou, že čím je starší, tím hůře smrt psů snáší.

Rozhovor končíme Eminým názorem na třídní zvířata. Myslí si, že zvířat ve školách a školkách je málo. Podle jejího názoru by si děti měly vyzkoušet pohladit různé druhy zvířat od hadů, ježků až po psy. Dále uvádí, že děti nemají vztah k přírodě, proto by se s dětmi mělo o přírodě více mluvit a pozorovat ji. Díky zkušenosti z útulku se domnívá že, „pes je pro ně právě ta hračka, kterou chtějí k Vánocům a v únoru se to vrací“(cit.). Nejdůležitější pro Emu je, aby se děti učily zodpovědnosti. Zvíře se stane součástí třídy, děti se naučí pozorovat jeho vývoj a režim dne.

6.6 Karolína (16. 3. 2020)

Karolína žije se svou rodinou v dvougeneračním rodinném domě ve větší vesnici společně s rodiči manžela. Má dva kluky ve věku šest a osm let, mladší chlapec je opožděný psychicky i motoricky, nyní je ve fázi diagnostikování, rodiče si zažádali o asistenta pedagoga.

Chovají prase, králíky, slepice, kačeny, domácnost s rodinou obývají i dva psi (jeden je u prarodičů ve spodním patře domu, druhý pes žije s Karolíninou rodinou v horním patře), dvě želvy a dvě zebříčky. Rodina prožila velkou ztrátu štěněte před dvěma lety.

Rozhovor s Karolínou se odehrává v jejich domě v obývacím pokoji. Karolína v úvodu rozhovoru přiznává, že pes je pro ně přirozená součást rodiny „*všechno dělají s náma, je doma, je člen rodiny, sedí na gauči, spí v posteli, je to člen rodiny, není to zvíře, je to naše priorita, tak jak máme děti, tak prostě třetí dítě máme psa*“(cit.). Karolína uvádí, že celá její rodina je přítomnosti psa doma nakloněna a přiznává, že si pořízením psa splnila i svůj dětský sen, protože za mlada nemohla doma mít žádné zvíře.

Chlapci podle jejích slov nemají povinnost starat se o zvířata. Je ale přesvědčená, že v případě její nepřítomnosti se chlapci zvládnou o psa, želvy a zebříčky postarat, zejména starší chlapec. Sama přiznává, že pes je její, tak všechny povinnosti si obstarává sama, ale občas se stane, že jí pracovní povinnosti nedovolí postarat se o psa plnohodnotně. Chlapci „*mě umí zastoupit*“(cit.), vyvenčí psa, nakrmí ho. Jedinými

zvířaty, ke kterým chlapce nepouští, jsou želvy. Jsou umístěné v obývacím pokoji na vyšší skříňce ve skleněném teráriu „*mám blbej pocit, že by se mohlo něco stát*“(cit.). Posledními členy domácnosti jsou zebřičky, které si vybrali chlapci. Ptáčci jsou docela hluční, nejprve je umístili do pokoje ke staršímu, „*ale tam se nedalo spát*“(cit.). Poté je přemístili do chodby, ale v chodbě má pelech pes, který na klec skákal. Protože hrozilo nebezpečí, že by pes ptáčky zakousl, putovaly zebřičky na schodiště, které spojuje byty obou rodin. Karolína přiznává, že pořízení těchto ptáčků nebyla dobrá volba, děti o ně nejeví zájem „*není to zvíře, na které si můžou šáhnout*“(cit.). Hospodářská zvířata chlapci také nekrmí, ale jsou s nimi v každodenním kontaktu, podle Karolíny chlapci ví, kde je krmení pro zvířata umístěno.

Nejsilnější vztah mají chlapci k jejich psovi, který s nimi obývá domácnost a s nímž jsou nejčastěji v kontaktu. O želvy chlapci jeví zájem pouze v létě, kdy si je berou na zahradu a „*staví jim tam nějaký různý prolejzačky*“(cit.).

Protože chovají i prase, hovoří o nynějších domácích porážkách, kterých se účastní i chlapci. Dodává, že je nenutí dívat se na samotný akt usmrcení a přiznává, že jednu dobu chlapcům i zakazovala se tohoto aktu účastnit. Zájem chlapců a tvrzení Karolínina otce, že je k porážkám má přizvat „*pěstuju v nich to, že to nebudou umět, budou se toho bát*“(cit.). Otcovo tvrzení ji vede k tomu, že „*musím zatnout zuby*“(cit.) a vysvětlit jim, že je to přirozená součást života. Hospodářská zvířata, která jsou určená pro konzumaci, nemají jména. Karolína tento zvyk učí i chlapce „*tady ty králicí se nejmenujou, ty jsou na jídlo*“(cit.). Uvádí, že chlapci se s tím vyrovnají, ale například po porážce prasete „*potřebují náhradu*“(cit.), nevdá jim, že se stávající prase usmrtí, sami i řeknou, že je to v pořádku, ale potřebují mít jistotu, že se pořídí prase další.

Karolínin manžel je rybář a chodí se starším synem často chytat ryby. Synovy ryby se zabíjet nesmí, ty chlapec pouští zpět do vody. Mladší chlapec kvůli svému opožděnému vývoji potřebuje zvířata vnímat více dotykem. Paní Karolína si vybavuje právě v souvislosti s rybami vzpomínku, kdy mladší chlapec „*uhladil rybu k smrti*“(cit.). Při této vzpomínce se usmívá a upřesňuje, že ryba má kůži pokrytou ochranným slizem a chlapec tento sliz svými dotyky setřel a ryba lekla.

Společně s manželem uvažovali dlouhou dobu nad pořízením psa do domácnosti. U mladšího syna začali v kojeneckém věku (cca v 7 měsíci) epileptické záchvaty, proto Karolína nechtěla psa dříve. Nyní již je syn bez medikace a bez záchvatů,

ale nechtěli udělat ukvapené rozhodnutí, pro jeho pořízení se rozhodli v době, kdy dětem bylo sedm a pět let. Předtím se chlapci měli možnost setkat se psy u babičky v domě.

Štěně domů dovezli o prázdninách a chlapci z něj měli velkou radost. Podle Karolíny bylo štěně velice hodné, bojácné a klidné. Brali si je od chovatelů s vědomím, že má kýlu, kterou bude potřeba operativně odstranit. Operace se zdařila, ale štěně začalo mít problémy (asi měsíc po operaci), kterých si Karolína ze začátku téměř nevšimla. Vzpomíná, že spala s mladším chlapcem u něj v pokoji „*a najednou pes dostal epileptický záchvat*“(cit.). Byla noc a Karolína se lekla, že mladší syn má záchvat, nenapadlo ji, že ho mohl mít pes. Po ujištění, že chlapec v klidu spí, si myslela, že se jí něco zdálo a přestala o tom přemýšlet. Za krátkou dobu se záchvat psa opakoval opět, ten již viděla, ale uvádí, že trval krátkou dobu, tak si nebyla zcela jistá, co to bylo. Později viděla štěně s pěnou u tlamy, tak jí začalo docházet, co se děje. Začali psa léčit, léky nezabíraly, záchvaty se opakovaly „*bylo to dost ošklivý, u lidí je to ošklivý taky, ale u toho psa,...*“(cit.).

Karolína byla postavená před rozhodnutí, které pro ní bylo těžké, ale nevyhnutelné „*jsem zastánce, že zvířata by se neměli trápit*“(cit.). Chlapci tuto nemoc prožívali s Karolínou, ale v den, kdy se Karolína rozhodla pro utracení štěněte, chlapce odvezla k babičce. Přiznává, že jim o svém rozhodnutí neřekla, „*nedokázala jsem to s nima ani jako já probrat..., pro mě to byla taková ta porážka, že jsme jí nepomohli a nebylo jak*“(cit.).

Karolína uklidila po štěněti v bytě všechny věci, starší syn se po příjezdu domů sháněl po štěněti jako první. Vysvětlila mu, že štěněti se nedalo již pomoci a museli ho nechat utratit „*i když to bolí, měla ona větší trápení s náma, tak jsme byli takový, že jsme jí měli rádi, tak jsme jí nechali uspat*“(cit.). Přiznává, že jí starší syn řekl, že chtěl být přítomen u pohřbení. Ale ona sama se s tím nedokázala vyrovnat, proto jí nepřišlo vhodné, aby se chlapci pohřbení účastnili. Dodává, že nechce, aby děti viděly mrtvého psa, je názoru „*to je i na ně moc*“(cit.).

Starší syn byl od toho okamžiku velice smutný, často chodil k hrobu, který je na zahradě za domem. Hrob navštěvoval čím dál častěji „*byly kvůli tomu hádky, měl to prostě zakázaný, že tam nemůže jít, prostě*“(cit.). Karolína dál vypráví o zhoršující se situaci se synem, kdy „*přišel ze školy a první kam šel, tak šel a stoupl si tam, brečel u*

toho hrobečku“(cit.). Dodává, že syn přestával mluvit, nechtěl chodit k babičce, přes zákazy navštěvoval zahradu s hrobem psa. Uvádí, že tato situace trvala asi měsíc a že sama začala přemýšlet o pořízení nového psa, ačkoliv byla ze začátku značně proti, po tom čím si prošla s mladším synem a následně se psem. Viděla ale, že se synův zármutek čím dál více prohlubuje, proto na Mikuláše jako překvapení pořídili psa nového. Jakmile bylo štěně doma, začal starší syn komunikovat, navštěvovat prarodiče v domě. Karolína dodává, že starší syn dodnes vzpomíná na první štěně (od jeho úmrtí je to již dva roky), v mobilním telefonu má stále fotku prvního štěněte, hrob na zahradě navštěvuje stále, ale již s menší intenzitou a bez pláče. Pozoruje u staršího syna, že když se pohybuje na zahradě, kde je umístěn hrob „*je tam z toho takovej nesvůj*“(cit.).

Mladší syn ztrátu štěněte tolik neprožíval, Karolína uvádí, že byl smutný a plakal, ale rychle ho smutek přešel. Dodává, že mladší syn prožíval tuto situaci jinak „*bylo mu to líto, obřečel to, měl najednou tu rychlou úzkost, to je, ale ta ho pak přešla a dobrý...*“(cit.).

Další ztráta, která rodinu potkala, bylo uspávání babiččina psa. Karolína přiznává, že dětem týden tajila, že psa nechali utratit. Říká „*já už jsem nevěděla, jak už jim to mám říct*“(cit.). Měla strach, že starší syn to opět ponese těžko. Když zjistil, že pes je mrtvý šel se za ním rozloučit na zahradu, zapálil tam svíčku, ale již neprožíval takový smutek jako u štěněte.

Na otázku, zda zvažují pořízení dalšího zvířete Karolína odpovídá, že zvířata mají dost. Jediné zvíře, o kterém by přemýšlela, je kůň, který by mohl pomoci podle jejích slov i mladšímu synovi v rámci hiporehabilitace. Ale uvědomuje si, že z časových důvodů by nebylo zatím vhodné si koně pořizovat.

V mládí Karolína nemohla mít doma žádné zvíře, protože si to její matka nepřála. Často svůj volný čas trávil u svého dědy, který měl velké hospodářství (králíky, prasata, ovce, krávy, slepice). Nejvíce jí utkvěl v paměti pes, ke kterému měla velice vřelý vztah. Kdykoliv měla pocit křivdy ze strany rodičů, tak pes byl parťák, kterému se mohla svěřit se všemi svými pocity „*on mi rozuměl, on byl ten parťák*“(cit.). Už si nedokáže vzpomenout, jak tento pes zemřel. Vzpomíná na dalšího psa, kterého si sama vybrala a s nímž strávila mnoho času. Jezdila s ním na výcvikové tábory a vzniklo mezi nimi velké pouto. Velmi těžkým okamžikem bylo rozloučení se s ním. Když se vdala, nemohla ho do nynějšího domu vzít, protože tam již psi byli. Tehdy jí pomohl bratr,

který se o něj postaral. Karolína připomíná, že tento pes změnil i postoj její matky ke zvířatům v domácnosti. Matka již snese na kratší dobu psa v bytě a „*toho i pohladila, do té doby jsem jí nikdy neviděla, a teďka teda*“ (cit.). Pes zemřel asi před čtyřmi roky, ale Karolína to nepopisuje nijak dopodrobna. Vzpomínky na smrt v jejím mládí Karolína raději přechází.

Karolínin názor na školní zvířata je jednoznačně pozitivní. Myslí si, že se děti díky nim učí opatrnosti, zodpovědnosti, naučí se, jak správně zacházet se zvířetem, jak se o něj starat, krmit ho. „*Učí se od mala, že jim taky nemají ubližovat, když mu něco udělaj, tak ho můžou taky zabít*“ (cit.).

7 VÝZKUMNÁ ZJIŠTĚNÍ

Při zpracování rozhovorů vystoupila tato témata:

Péče o domácí zvířata

Z uvedených rozhovorů vyplývá, že děti domácí zvířata vnímají, ale povinnosti plynoucí z péče o ně po nich rodiče striktně nevyžadují.

V případě Evy a Marie se děti o zvířata starají pouze *o víkendech*, v týdnu mají školní povinnosti a zájmové aktivity.

Při větším zastoupení zvířat domácích či hospodářských (Žofie, Olga, Karolína) děti preferují starost o zvířata, se kterými mohou udržovat *větší fyzický kontakt*.

V případě Karolíny se děti nemusí starat o žádná zvířata, všechny povinnosti převzala sama.

Žofie klade důraz *na bezpečnost* dětí při péči o hospodářská zvířata.

Bezpečnost

Žofiina rodina má na svém statku hodně zvířat (hospodářská i domácí). Rodiče se bojí o bezpečnost dětí, a proto děti pravidelné povinnosti vyplývající z péče o psa neměly a o hospodářská zvířata nepečují, občas se s nimi chodí pomazlit. Žofie si myslí,

že jsou děti malé na to, aby se mohly o psa starat, proto starost o veškerá zvířata na statku je především na Žofii a jejím manželovi.

Pravidelná péče

Pokoj Olžiny dcery obývají drobní živočichové (křečci, myši a papoušci), o které se dcera za pomoci matky stará sama. Dcera od mala tíhne k těmto drobným živočichům, vždy si je sama snažila doma prosadit, proto jí nemusí nutit k péči o ně, *musí zvířata nakrmit a měnit jim podestýlku.*

Víkendové povinnosti

Eviny dcery se o psy staraly zejména o víkendu. Podle matky je rodina více časově zaneprázdněna, proto starost o feny přebírala sama. O víkendech dcery musely psy *nakrmit, vyčistit* jim kotec od výkalů a společně s Evou chodily feny venčit. Při vycházkách výkaly sbírala Eva sama.

Stejně jako u Evy i u Marie mají časově náročnější pracovní dny. Z tohoto důvodu se v týdnu o zvířata stará Mariin manžel. O víkendech mají dcery Mariiny za povinnost *nakrmit* pouze kočku, ale přiznává, že dcery zapomínají a kočka se sama připomíná hlasitým mňoukáním.

Marie s manželem chovají ovce, ale o ty se dcery *nestarají*, občas se s nimi přijdou do výběhu pomazlit a donesou jim nějakou pochutinu. V loňském roce se jedné ovci narodila čtyři jehňata, bohužel jedno se narodilo mrtvé a o zbylá tři se rodina, dcery nevyjímaje, starala. Jedno z jehňat bylo slabé a bylo potřeba ho dokrmit mlékem, dcery se do krmení z láhve občas zapojily.

Pes u babičky

Emina rodina v domácnosti žádné zvíře nechová, ale ve stejném domě bydlí babička, která měla psa, a děti s ním byly v každodenním kontaktu. Podle Emy měly děti u babičky povinnost psa *česávat* a chodily ho *venčit* v doprovodu Emy, babičky nebo staršího bratrance. Ema uvádí, že tyto povinnosti děti plnily vždy s radostí, pečlivostí a ochotou. Tím, že byly děti u babičky často, se podle Emy vztah mezi psem a dětmi prohluboval a pes jejich přítomnost i vyhledával.

Děti nemají žádnou povinnost

Karolíniny chlapci *nemají povinnost* starat se o zvířata v domácnosti ani o hospodářská zvířata v chlévech stejně jako děti Žofie. Karolína je přesvědčená, že *v případě její nepřítomnosti* se chlapci zvládnou o zvířata v domácnosti (psa, želvy a zebříčky) postarat, zejména starší chlapec. Karolína si uvědomuje, že psa chtěla především ona, proto za veškerou péči zodpovídá sama. V obývacím pokoji jsou želvy ve skleněném teráriu. Karolína chlapce k teráriu nepouští, má strach, aby kluci terárium nerozbili. Chlapci nejeví zájem jedině o zebříčky, které jsou velmi hlučné, a proto mají klec na schodišti. O hospodářská zvířata v chlévech se chlapci také pravidelně nestarají, ale jsou s nimi v každodenním kontaktu a krmí je velmi nepravidelně.

Vzpomínky rodičů na domácí zvířata v dětství

Všechny dotazované se *setkaly se smrtí domácího zvířete* nebo byly přítomny při porážkách hospodářských zvířat (Marie, Karolína). Marie se těchto porážek účastnit nechtěla, ale byla to *nezbytná* a tradiční *povinnost*.

V případech Olgy a Emy po smrti domácího zvířete rodina dlouho netruchlila, *smutek překrývali* pořízením nového zvířete (psa). Nahrazení mrtvého zvířete novým (křečka) prožila i Eva, ve vzpomínkách se vrací k dědovi, kterému byla nápomocná při zabíjení králíků.

Příběhy Žofie a Evy se shodují ve ztrátě zvířete *vlastní vinou*, kdy Žofie dlouho sama v sobě bojovala s pocitem viny.

Karolína vytěsnila vzpomínky na smrt „*svých blízkých kamarádů*“, psů.

Vlastní zodpovědnost

Žofie měla své první zvíře až ve 13 letech. Rodiče jí pořídili papouška, kterého si vycvičila. Nešťastnou náhodou ho *přivřela do dveří*, když za ní letěl. Svůj *smutek prožívala sama*, těžce se s jeho smrtí vyrovnávala. Přiznává, že pro ni bylo těžké se vyrovnat se s pocitem viny. Nyní po letech došla k závěru, že se lépe člověk vyrovnává se smrtí zvířete, které zemře stářím nebo z důvodu vážné nemoci, než když zvíře zemře vinou člověka a on se pak musí vyrovnávat a bojovat se *svou odpovědností*.

Pomoc při usmrcení králíků

Eva měla doma křečka, kterého ráda koupala, bohužel se jednou stalo, že ho utopila. Dnes se již usmívá, ale vzpomíná, že byla velmi *smutná*. Její smutek netrval dlouho, protože jí rodiče pořídili křečka nového a pamatuje si, že se smutek po utopeném křečkovi rychle vytratil. Další vzpomínky z dětství se pojí se smrtí hospodářských zvířat, která měli Evini prarodiče. Vzpomíná, že dědovi *asistovala při usmrcování králíků*, ale jejich smrt pro ni neznamenal žádný smutek. Uvádí, že ji děda vysvětloval, že tato zvířata jsou k obživě, tento názor přijala a jejich smrt neprožívala. Její vzpomínka se stočila i ke koni, který si *zlomil ve výběhu nohu*. Čekala u něj, než přijede veterinář a uspí ho. Přiznává, že tuto smrt si dobře vybavuje, ale jí osobně neovlivnila, protože ke koni neměla *vytvořený žádný vztah*.

Rychlá náhrada za mrtvé zvíře

Olga, stejně jako její dcera, v mládí tíhla k drobným zvířatům (morčata, křečci, myši), ale v domácnosti nechyběl ani pes. Vzpomínka na smrt souvisí právě se psem, uvádí, že rodiče se vyhýbali mluvit o smrti psa, jejich *odpověď byla neurčitá* (pes odešel), ale Olga se s touto odpovědí spokojila. K rodičům měla důvěru a *brala je jako autoritu*, která má pravdu. Nad smrtí se v mládí nezamýšlela, rodiče po odchodu psa ihned *pořídili nového*, proto nebyl prostor k velkému smutnění nebo na přemýšlení o smrti předchozího psa. Olga vzpomíná na událost u veterináře, kde nechávala utratit svého psa (byl již starší) a domů si shodou okolností *odvážela štěně*, ale i *mrtvého psa*.

Sama v zármutku

Ema musí na smrt zvířete *dlouho vzpomínat*. Stejně jako dnes, tak i v mládí měli psa prarodiče. Vzpomíná si, že jim psa přejel autobus. Přiznává, že to pro ni byl *šok* a nedalo se na to nijak *připravit*. Byla smutná, ale tento pocit prožívala sama a snažila se s celou situací vyrovnat po svém (pláč). Stejně jako v případě Olgy se v co nejkratší době pořídil pes jiný, aby smutek, který nastal, nebyl tak bolestivý. I když docházelo k překrytí smutku, Ema si pamatuje na *bolest a stesk* po zemřelém psovi. Uvádí, že každý pes měl jedinečnou povahu a nešlo na něj ze dne na den zapomenout.

Nepříjemné vzpomínky

Marie vyrůstala v hospodářském prostředí, kde se setkávala se smrtí pravidelně. Uvádí, že se účastnila domácích zabíjaček, ale nikdy nechtěla být u samotného aktu porážky. Přiznává, že při domácích zabíjačkách je potřeba každá ruka, proto i ona musela být nápomocná. Její pocity nikdy nebyly při těchto aktech příjemné, *často otáčela zrak*, ale brala to jakou součást života a zdůvodňovala si, že zvířata jsou k těmto účelům chovaná. Vzpomíná na úmrtí psa, kdy byla *smutná a plakala* a přiznává, že k němu měla vřelý vztah. Takový vztah si k hospodářským zvířatům nikdy nevytvořila.

Zvířata u dědy

Karolína v mládí *nemohla mít žádné zvíře doma*, neboť její matka si to nepřála. Svůj volný čas trávil u dědy, který měl hospodářství. Vzpomíná na psa, ke kterému měla *blízký vztah*. Přiznává, že s ním rozmlouvala a on jí naslouchal. Vzpomínku na smrt tohoto psa vytěsnila. Dalšího psa si pořídila, když byla starší, opět k dědovi. Tomuto psovi věnovala hodně času, měla k němu hodně blízko, šli se spolu. Bohužel psa musela nechat u svého bratra, protože se vdala a odstěhovala do nynějšího domu. V domě byli přítomni psi rodičů manžela. Ani v tomto případě na smrt psa *nechce vzpomínat* a toto téma uzavírá.

Reakce dětí na smrt zvířete

Z rozhovorů vyplývá, že se reakce dětí na smrt zvířete různí. V případech Žofie, Evy a Emy byli psi již staří, nemocní a matky se snažily na jejich možný odchod částečně děti připravovat. Naproti tomu Marie, Olga a Karolína zažily s rodinami úmrtí mladých zvířat, které rodinu o to více poznamenalo.

Nemocné a staré zvíře

Úleva z konečného rozhodnutí

Reakce Žofiiných dětí na smrt feny byla poměrně *klidná*. Žofie se domnívá, že smrt ať už zvířat či lidí řeší daleko více dospělí než děti. Myslí si, že děti smrt přijmou lépe jako součást života. Dále si myslí, že sami rodiče se *reakcí dětí bojí*, tak o smrti *raději s dětmi nemluví*. Jako příklad, kdy se rodiče i děti potkávají se smrtí častěji než je

běžné, uvádí jejich život na statku. Děti se se smrtí konfrontují často, berou jí jako přirozenou součást života. Fena byla součástí rodiny do poslední chvíle, ležela a podle slov Žofie jí nebylo dobře, trápila se. Žofie nabádala děti k tichosti a opatrnosti. Po konečném rozhodnutí nechat fenu utratit se všem velice *ulevilo*, podle Žofie to děti cítily a vnímaly stejně jako rodiče.

Pohřeb před dovolenou

Eva na možnou smrt feny děti *postupně připravovala*, povídali si o její nemoci (měla rozsáhlou rakovinu), chodili společně k veterináři, snažila se jim vysvětlit, že smrt feny může přijít prakticky kdykoliv. Dcery, v den smrti byly u babičky, rodina měla odjíždět na dovolenou. Po pohřbení psa na chatě, jela Eva s manželem *smutnou zprávu oznámit* dětem. Dcery byly zaskočené a *plakaly*, starší smutnou událost prožívala intenzivněji, mladší byla klidnější.

Oznámení beze slov

Ema s rodinou se starala o babiččina psa, ten byl starý a začal mít zdravotní problémy, které se postupem času zhoršovaly. S dětmi o jeho nemoci psa mluvila (epilepsie) a snažila se je *připravit na blížící se konec*. V den, kdy byl pes utracen, se Ema vrátila domů a podle jejích slov děti ihned vycítily, že pes zemřel. V ten den Ema s dětmi *nebyla schopná mluvit*, objala děti a *společně plakali*. Po počátečním šoku začal Ema syn utěšovat, aby nebyli smutní, že psa si *uchovají ve svých srdcích* a vzpomínat na něj mohou prostřednictvím fotografií. Dcera smrt psa příliš dlouho neprožívala, byla smutná, ale její smutek se brzy vytratil.

Úmrtí mladého zvířete

Vybočení z tradic

U Olgy v rodině došlo k úmrtí v nedávné době, jednalo se o dceřina papouška. Podle Olgy papoušek zemřel náhle, dcera pro něj *vyrobila rakvičku*, pěkně mu ji namalovala a vyzdobila a z krabice od bot vyrobila pohřební vůz. Papouška pohřbili v lese pod velkou skálou. Dcera společně s Olgou mu *nosily k hrobu květiny* (po dobu 3

týdnů), ale smutek dcery netrval dlouho, protože podle zvyklostí z dob Olžina dětství papouška *nahradili novým* a dcera na mrtvého papouška rychle zapomněla.

Další úmrtí, které zasáhlo nejen její dceru, ale i zbytek rodiny, bylo náhlé úmrtí psa. Tato smrt rodinu ovlivnila natolik, že vybočili ze svých tradic nahrazovat mrtvé zvíře ihned jiným. Olga i dcera na psa vzpomínají s velkou láskou, přiznávají, že tento pes jejich rodinu více stmelil, naučil je trávit čas společně, donutil je více vyrážet do přírody na vycházky, či na celodenní výlety. Pro pořízení dalšího psa se rozhodli asi až po půl roce.

Prodloužení trápení

Marie s rodinou chovají ovce, každým rokem mají jehňata, občas se stává, že některé jehně zemře. V loňském roce rodině jedna z ovcí porodila čtyři jehňata, bohužel jedno se narodilo mrtvé. O tomto úmrtí Marie dcery *neinformovala*, sama nedokáže říci, co jí k tomu vedlo. Jedno ze tří jehňat bylo slabé, proto jej museli dokrmovat z láhve, ale i přes veškerou snahu se jim ho *nepodařilo zachránit*. Marie hodnotí celou záchranu jehněte jako *ztrátu času*. Jako důvod uvádí, že vynaložili velké úsilí na jeho záchranu, o to pak prožívali větší a delší lítost. Po této zkušenosti si Marie myslí, že je přirozenější nechat vše na přírodě a zbytečně *neprolužovat trápení zvířete* a v konečném důsledku i celé rodiny.

Těžce nemocné štěně

Karolína s rodinou si pořídili štěně, které mělo kýlu, a po operaci mělo být v pořádku. Asi po měsíci se začal zdravotní stav štěněte zhoršovat (záchvaty epilepsie). Nejprve si to neuvědomovala, protože při prvním záchvatu (proběhl v noci) si Karolína myslela, že dostal záchvat mladší syn, který v raném věku měl epilepsii. Po ujištění, že je syn v pořádku, se uklidnila a nepřemýšlela, co jiného to mohlo být. Postupem času se záchvaty opakovaly a stupňovaly. Když si vše dala do souvislosti, bylo jí jasné, o jakou nemoc se u štěněte jedná. Přiznává, že tímto okamžikem se jí *vrátily všechny vzpomínky* a pocity, které prožívala při synově onemocnění. Společně s chlapci věnovali nemocnému štěněti mnoho času a lásky. Epilepsie se i přes veškerou veterinární pomoc zhoršovala a ona stála před velkým rozhodnutím nechat štěně uspat. Přiznává, že péče o nemocné štěně vyžadovala stále více času na úkor rodiny a hlavně chlapců.

V den, kdy se Karolína rozhodla nechat štěně uspat, *chlapce odvezla* k babičce. Přiznává, že jim své rozhodnutí *nedokázala oznámit*, brala to jako osobní prohru, své osobní selhání, že nedokázala štěněti pomoci. Po příjezdu chlapců domů samozřejmě štěně hledali, zejména starší chlapec. Smrt štěněte ho velice ovlivnila, i přes vysvětlení, že štěně bylo nemocné a trápilo se, byl chlapec *smutný a uzavřel se do sebe*, plakal.

Další pravidelné setkávání chlapců se smrtí je při domácích porážkách. Karolína přiznává, že byly doby, kdy chlapcům zakazovala účastnit se tohoto aktu. Chlapci o tyto porážky jeví zájem a Karolínin otec ji nabádal, ať chlapce nechá účastnit se. Podle slov Karolínina otce má přirozený zájem u chlapců podporovat, aby se v budoucnosti nebáli hospodářské zvíře usmrtit. Karolína přiznává, že musí vynaložit velké sebezapření, když chlapci porážky pozorují. Chlapci se podle Karolíny s usmrcením hospodářských zvířat vyrovnávají dobře, jen vždy potřebují rychlou náhradu za zemřelé zvíře, potřebují mít jistotu, že se koupí zvíře (prase) jiné.

Rozloučení se zvířetem a rozhovory rodičů s dětmi o smrti

Na příbězích dotazovaných se ukazuje, že každá rodina mluví se svými dětmi o smrti domácího zvířete trochu jinak.

Dětem (Žofie a Marie) je předkládána smrt jako *přirozená součást života*. Dále jim (Olga, Eva a Ema) je prezentovaná smrt tak, že zvíře se dostalo do „*nebíčka*“ za ostatními zemřelými.

V příběhu Karolíny se ukazuje, jak je dítě citlivé a vnímavé, a pokud se rodič sám nevyrovná se smrtí zvířete, těžko chápe, co dítě prožívá.

Smrt jako přirozená součást života

Koloběh života

Žofie dětem po smrti feny vysvětlovala, že byla nemocná, proto ji museli nechat uspat, aby se už nemusela trápit. Děti podle Žofie odchod feny příliš neřešily, protože tím, jak fena onemocněla a její stav se horšil, začal se pomalu ztrácet i vztah mezi fenou a dětmi. Žofie si myslí, že smrt feny děti přijaly bez problémů a to hned ze dvou důvodů. Prvním je, že se děti rády dívají na dokumenty, kde sledují život i smrt zvířat. A druhý důvod je ten, že u nich na statku se se smrtí potkávají relativně často, Jako

příklad uvádí úhyn kohouta, který jde na „koloběh života“, což je síto nad rybníkem, kde se mrtvé tělo postupně rozkládá a slouží jako potrava pro živočichy v rybníku. Koloběh slouží jen pro drobná zvířata, zvířata větší (i mrtvá fena) pohřbívají do země. Žofie uvažuje, že je to také koloběh života, protože mrtvé zvíře v zemi slouží také jako potrava pro jiné živočichy. Podle Žofie si občas prostřední syn i po roce na fenu vzpomene, snaží se mu vysvětlit důvody, proč musela být fena utracena.

Smrt ovce, nemá duši

Dcery Marii kladly otázky, které se týkaly smrti ovce, společně s manželem jim vysvětlovali, že se jedná o *přirozený životní koloběh*. K lepšímu pochopení dcerám uváděli příklad lidí, kteří jsou také nemocní, ať už mladí, či staří a zemřou. V případě mrtvého jehněte přirovnávali jeho smrt k novorozencům, kteří mohou bohužel také zemřít. Mariiny dcery byly po nějakou dobu smutné, častěji otevíraly téma smrti, trvalo, než zážitek zpracovaly, ale postupem času zapomněly. Marie se domnívá, že vzpomínky na smutnou událost opět přijdou s blížícími se novými porody ovcí. Jehně pohřbili za účasti dcer a hrob ozdobili přírodninami. Mariina rodina je věřící, když se starší dcera ptala, zda se *zvíře dostane do nebe*, její odpověď zněla, že nedostane, protože *zvířata nemají duši*.

Po smrti odchod do nebe

Fotografie z pohřbívání

Eva s rodinou prožili smrt feny v nedávné době. Jejich vzpomínky jsou živé a vše okolo smrti feny je citlivé. Při úmrtí ani pohřbívání feny nebyly Eviny dcery přítomny. Eva celý proces pohřbívání fotograficky zaznamenala, za což jak, přiznává, byla ráda, protože dcery měly otázky, jak *celý proces probíhal* (co s ní je, kde je, jak vypadala, když zemřela). Za *pomocí fotek* jim popsala celý proces pohřbívání. Dali jí dospod větvičky, uložili zabalenou fenu v dece, nezapomněli jí tam přidat oblíbený míček, zaházeli hlínou a na vrch poskládali kameny, nakonec na hrobě zapálili svíčku. Po návrtu z dovolené se dcery chtěly jet podívat k hrobu zemřelé feny, kde jí *zapálily svíčku* a ptaly se matky, kde se nyní fena nachází. Přesto, že rodina je ateistická, odpověděla Eva dětem, že *odešla do nebička*. Fenu pohřbili na chatě, kde společně trávili volný čas.

Soukromé pohřebiště

Olžina dcera prožívala nejvíce smrt papouška, dceru zajímalo, kde papoušek teď je. Olga se snažila dceři vysvětlit, stejně jako Eva, že papoušek je v *nebíčku*, kde je společně s ostatními rodinnými příslušníky. Další úmrtí zvířete, které dcera zažila, byl pes, kterého rodina pohřbila na chatě. O proces pohřbívání dcera neprojevila zájem. Podle Olgy dcera tíhne spíše k drobným živočichům a účastní se procesu pohřbívání spíše u nich. Všechna zemřelá zvířata pohřbívá rodina na chatě, kde mají, jak říká Olga *soukromé pohřebiště*.

Ohledy dětí na smutek babičky

Smrt babiččina psa ovlivnila Emu i děti na dlouhou dobu. Ema uvádí, že často se dívali na místa, kde pes rád lehával, nebo poslouchali, zda neuslyší cvakání drápků po zemi. Po smrti psa si Ema všimla, že děti *méně komunikují* s babičkou a nevyhledávají návštěvy u ní. Domnívala se, že se děti bojí s babičkou mluvit, protože je smutná ze smrti psa. Přiznává, že sama nebyla schopná s dětmi jejich pocity či otázky sdílet, v této souvislosti si vzpomíná na své mládí, kdy se svým smutkem byla taky sama. Až po uplynutí nějakého času (cca 14 dní) byla schopná s dětmi mluvit o smrti psa a ptát se jich na *pocity, které prožívají*. Zároveň je ujistila, že s babičkou můžou *mluvit* o zemřelém psovi, vysvětlila jim, že *babička bude smutná* a možná bude i plakat, ale takováto emoce je zcela v pořádku.

Děti u pohřbívání psa nebyly, Ema nechtěla, aby viděly mrtvé tělo. Kdykoli nyní s dětmi navštíví psí hrob, tak mu *zapálí společně svíčku* a přidají na hrob kamínek a promlouvají k němu. Ema připouští, že tento zvyk si s dětmi přinesly ze hřbitova, který pravidelně navštěvují.

Příběh Karolíny se liší od ostatních. Její starší syn zareagoval na smrt psa uzavřením se do sebe. Tento stav se zhoršoval, chlapec přestával komunikovat a často navštěvoval hrob, u nějž plakal.

Zákaz navštěvovat hrob

Rodina Karolíny prožívala smrt štěněte velmi intenzivně. Karolína přiznala, že se *nedokázala sama vyrovnat s jeho smrtí, proto nepovažovala za vhodné, aby se chlapci pohřbení zúčastnili*. Starší chlapec po příjezdu domů a zjištění, že štěně již nežije, oznámil Karolíně, že chtěl *být přítomen* u pohřbívání. Karolína přiznala, že nechtěla, aby děti mrtvé tělo psa viděly. Jako důvod uvedla, že ani pro ni to nebyl příjemný pohled.

Starší syn byl od té smutné události mlčenlivý, často chodil k hrobu psa, kde plakal. Karolína tento chlapcův postoj vyřešila *zákazem hrob navštěvovat*, přesto se syn na hrob díval aspoň z dálky. V nepřítomnosti rodiny k hrobu štěněte *utíkal*, stál nad hrobem a *plakal*. Postupem doby přestával syn komunikovat s rodinou, nechtěl navštěvovat prarodiče v domě, *uzavíral se se svým smutkem do sebe*. Karolína uvedla, že tato zhoršující se situace trvala asi měsíc, a začala přemýšlet o pořízení nového psa, aby se chlapcův zármutek vytratil. Nové štěně pořídili jako překvapení na Mikuláše, starší syn začal pozvolna komunikovat. Karolína dodala, že syn do dnešní doby vzpomíná na první štěně, v mobilním telefonu má stále jeho *fotku* (od jeho úmrtí je to již dva roky) hrob na zahradě navštěvuje stále, ale již s menší intenzitou a bez pláče. Dále u syna pozoruje, že když se pohybuje na zahradě, kde se nachází hrob, je *nejistý* a v prostoru se cítí *stísněně*.

Mladší syn ztrátu štěněte tolik neprožíval, Karolína uvádí, že byl smutný, projevoval lítost nad ztrátou a plakal, ale jeho smutek záhy vymizel.

Další ztráta, která rodinu potkala, byla smrt psa u prarodičů. Karolína přiznala, že před dětmi jeho *smrt tajila týden*. Měla strach z reakce staršího syna, očekávala, že se bude opakovat stejná situace jako u štěněte. Také přiznala, že nevěděla, jak jim tuto skutečnost oznámit. Po synově zjištění, že pes již nežije, se s ním odešel rozloučit na zahradu, kde mu *zapálil svíčku*, jeho smutek nebyl tak intenzivní jako u štěněte.

Zvíře v mateřské škole

Všechny dotazované se jednoznačně shodly na přítomnosti zvířat v mateřských školách. Z většiny rozhovorů vyplývá názor dotazovaných (Žofie, Marie, Karolína, Ema, Olga), že je kladem důraz na *odpovědnost*, kterou děti přebírají za třídní zvíře.

Eva se dotýká *alergií*, které nejsou v dnešní době ojedinělé, a proto by se děti díky školce mohly seznámit s *druhy zvířat*, které nemohou chovat doma.

Děti se v případě třídních zvířat podle Olgy a Marie naučí o ně starat.

Odpovědnost

Žofie uvádí příklad mrtvého zvířete na silnici, jako názorný příklad špatného přecházení přes silnici.

Podle Olgy se děti mohou pomocí třídních zvířat naučit empatii a více pozorovat nejen sám sobe, ale i své okolí. Myslí si, že se zvířaty si mohou děti užít i zábavu, naučí se je mít rády a osvojí si i povinnosti, které vyplývají z chovu zvířat.

Marie se domnívá, že děti mohou zvíře ve škole pozorovat, poznávat jeho denní rytmus a především se o zvíře starat (měnit podestýlku, zajistit přísun vody a vhodného krmení).

Ema se svou láskou ke zvířatům by uvítala ve školách i školkách i méně tradiční zvířata jako jsou hadi nebo i psi. Děti by si mohly vyzkoušet osahat více druhů zvířat, mohly by je pozorovat při odpočinku i aktivitě. Některá zvířata mají různé vývojové cykly, které by děti reálně mohly pozorovat. Myslí si, že děti v dnešní době nemají vztah k přírodě a díky třídním zvířatům si mohou tento vztah rozšířit a lépe pochopit. Cestou třídních zvířat by byla možnost naučit děti zodpovědnosti za zvíře. Upozorňuje na neuvážené pořizování zvířat (především psů) do domácností (jako příklad uvádí Vánoce) a po jejich omrzení odložení do útulků.

Karolína si myslí, že třídní zvíře může děti naučit opatrnosti a tím i správnému zacházení se zvířetem samotným. Důležitost třídního zvířete už ve školce učí děti podle Karolíny jim neubližovat, protože při špatném nebo nesprávném zacházení mohou zvíře i zabít.

Alergie

Eva, která pracuje v mateřské škole, by uvítala jako třídní zvíře spíše „chlupaté zvíře“ (např. morče). Myslí, že by si k němu děti vytvořily větší vztah než k hlemýžďům, které nyní mají ve třídě, o které děti nejeví téměř žádný zájem.

Pro naplnění hlavního cíle této bakalářské práce jsem si zvolila následující dílčí výzkumné otázky, na které nyní uvádím stručné odpovědi.

VO1 *Jak se děti podílely na péči o dané zvíře?*

- Péči o zvířata přebírají rodiče nejčastěji sami, z důvodu časové tísně v pracovních dnech (Eva a Marie)
 - povinnost školní docházky
 - děti mají zájmové kroužky
 - starost o zvířata přebírá v pracovních dnech manžel (Marie)
- V rodinách, kde jsou přítomna hospodářská zvířata (Žofie, Marie, Karolína) děti v péči o ně nepřispívají, ale tato zvířata vnímají a nepravidelně navštěvují
 - kontakt dětí se zvířaty je v doprovodu dospělého z důvodu jejich bezpečnosti
 - děti vnímají tato zvířata jako „mazlíčky“, kterým nosí pamlsky
- Rodina dbá na bezpečnost dětí při styku s hospodářskými zvířaty (Žofie) i s domácími (Karolína)
 - nebezpečí poranění hospodářským zvířetem (kráva, kůň – Žofie)
 - rozbití skleněného terária (želvy – Karolína)
- Děti pečují o zvíře s chutí a pravidelností (Ema, Olga)
 - Olžina dcera
 - drobní živočichové součástí dětského pokoje
 - pravidelné krmení a místování
 - Eminy děti
 - vyčesávání srsti
 - venčení, házení míčků
- Rodič přebírá veškerou zodpovědnost za domácí zvířata sám, děti v péči o zvíře nepřispívají, ale mají povědomí o potřebách zvířat (Karolína)
 - majitelem psa je matka sama
 - v případě pracovních povinností matky „*chlapci mě umí zastoupit*“
- Víkendové povinnosti dětí v péči o zvířata s pomocí rodičů (Eva, Marie)

- Eviny dcery
 - úklid kotce psů
 - společné vycházky v doprovodu dospělého
 - povely k poslušnosti
- Mariiny dcery
 - krmení kočky, když dcery zapomenou, ozve se hlasitým mňoukáním
- Kontakt dětí se psem u babičky (Ema)
 - děti se psem v každodenním kontaktu
 - péče o psa (vyčesávání, venčení)
 - přespávání dětí u babičky, pes vyhledává kontakt „*spával spíše v nohách, strčil čumák pod peřinu a už tam byl*“

VO2 *Jakou zkušenost mají sami rodiče se smrtí domácího zvířete a jaký mají postoj k této události?*

- Vzpomínky na smrt zvířat z mládí vytěsnily (Ema, Karolína)
 - Ema
 - nepříjemná zkušenost (autobus přejel psa)
 - vzpomínka na smutek po zemřelém psovi
 - překrývání bolesti pořízením psa nového
 - prožívání smutku v samotě
 - věkem smrt psů hůře nese
 - Karolína
 - vzpomínání na psův život „*on mi rozuměl, on byl ten parták*“
 - vzpomínkami na smrt psů se nechce zabývat
- Nad smrtí zvířat se v rodině příliš nezamýšleli, brali ji jako přirozenou součást života, jejich smutek rychle odešel (Eva)
 - pomoc u prarodičů při usmrcení králíků „*pak když jsme je měli k obědu, tak jsem se nad tím nijak nezamejšlela*“
- V mládí bojovaly se svým pocitem za smrt zvířete (Žofie)

- velká vazba mezi chovatelem a zvířetem (papoušek)
- snaha o smíření se smrtí vlastní vinou
- Svůj smutek po zemřelém zvířeti prožívali sami (Žofie, Ema)
 - smutek po zemřelém papouškovi (Žofie)
 - smutek po zemřelém psovi (Ema)
- Mrtvá zvířata rodina nahrazovala v co nejkratší době novými (Olga, Ema), důvodem bylo rychlé překonání smutku a zapomnění
 - „*aby jsme tu bolest překryli, prostě*“ (Ema)
 - domů od veterináře s mrtvým psem a štěnětem (Olga)
- Smrt zvířat v mládí vnímaly jako přirozenou součást života, z důvodu chovu hospodářských zvířat pro obživu rodiny (Eva, Marie, Karolína)
 - pomoc při usmrcení králíků u prarodičů (Eva)
 - povinná účast na domácích porážkách, které vyvolávaly nepříjemné pocity (Marie)
 - nepříjemné pocity při samotném aktu usmrcení hospodářských zvířat v mládí i dospělosti, matka musí „*zatnout zuby*“ při zájmu dětí (Karolína)
- Smutek ze smrti zvířete neprožívaly, neměly k němu vytvořený citový vztah (Eva)
 - nevznikla vazba mezi člověkem a zvířetem (nájemní kůň)
- Odpovědi rodičů na otázky dětí, které souvisely se smrtí, byly neurčité (Olga)
 - rodiče jsou autorita a dítě nepochybuje o správnosti jejich odpovědi „*pes odešel*“ (Olga)

VO3 *Jak na setkání se smrtí zvířete reagovaly děti?*

- Rodiče více vnímali smutek spíše u starších dětí než u jejich mladších sourozenců (Eva, Karolína, Ema)
 - hlasitý pláč starší dcery (Eva)
 - truchlení u hrobu štěněte, uzavření se do sebe (Karolína)
 - pláč, společné objetí s matkou a sestrou (Ema)
- První nejčastější emocí při zjištění ztráty byl pláč (Eva, Marie, Ema, Olga, Karolína)
 - hlasitý pláč starší dcery (Eva)
 - společné truchlení dětí a matky (Ema)

- pláč u hrobu štěněte (Karolína)
- Rodina mluvila s dětmi o nemoci zvířat a na jejich blížíci smrt je postupně připravovala (Žofie, Eva, Ema)
 - Žofie
 - vztah mezi dětmi a psem se postupně vytrácel
 - pes nevyhledával kontakt s dětmi
 - pes byl součástí rodiny do poslední chvíle
 - „*ať jsou v klidu, nedělají brajgl a pohladěj jí*“
 - Eva
 - děti přítomny při veterinární péči
 - „*asi dlouho nebude naživu*“
 - Ema
 - děti jsou informované o druhu nemoci psa
- Smrt mladých zvířat rodina nečekala (Olga, Marie, Karolína)
 - náhlé úmrtí papouška a psa (Olga)
 - smrt jehněte (Marie)
 - utracení štěněte (Karolína)
- Rodiče neříkají dětem o všech úmrtích zvířat (Marie)
 - narození mrtvého jehněte
 - rodič nemá vysvětlení, proč děti neinformoval
- Rodiče neví, jak oznámit smrt domácího zvířete dětem (Karolína)
 - úmrtí babiččina psa
 - rodič má pocit z vlastního selhání
 - „*nedokázala jsem to s nima ani jako já probrat...*“
- Po smrti zvířete pocítila rodina úlevu z konečného rozhodnutí (Žofie)
- Děti utěšují rodiče ve smutku (Ema)
 - „*maminko, bude v našich srdíčkách, máme jeho fotky*“
- Při častější konfrontaci se smrtí zvířat ji děti přijímají jako přirozenou součást života (Žofie)
 - rodina žije na statku s mnoha zvířaty
 - děti sledují dokumenty o přírodě

- Dochází k prodloužení trápení zvířete, potom i rodina prožívá větší smutek i prohru z vlastního selhání (Marie, Karolína)
 - o Marie
 - záchrana slabého jehněte
 - zpětné hodnocení „jako ztráta času“
 - o Karolína
 - péče o těžce nemocné štěně (Karolína)
 - „pro mě to byla taková ta porážka, že jsme jí nepomohli a nebylo jak“
- Děti jsou citlivé k naladění rodičů, oznámení o úmrtí probíhá bez slov (Ema)
 - o při příchodu domů po smrti psa matka pláče, děti chápou důvod jejího pláče
- Dítě projeví vlastní invenci v pohřbení zvířete (Olga)
 - o výroba „pohřebního vozu“ pro papouška
 - o účast při pohřbívání papouška

VO4 *Jak rodiče mluvili s dětmi o smrti domácího zvířete?*

- Rodina mluvila s dětmi o nemoci zvířat a na jejich blízkí smrt je postupně připravovala (Žofie, Eva, Ema)
- Rodiče potřebují nejprve sami přijmout fakt smrti zvířete, než začnou sdílet smutek s dětmi (Ema)
 - o rodič není schopen mluvit s dětmi o smrti psa
 - o po uplynutí asi 14 dní je matka připravená mluvit s dětmi o jejich pocitech
- Dětem je předkládána smrt jako přirozená součást života (Žofie, Marie)
 - o součást života je zrození i smrt
 - o děti sledují dokumenty o přírodě, kde vidí narození i smrt (Žofie)
- Rodiče prezentují dětem smrt jako odchod do pomyslného nebe (Olga, Ema, Eva)
 - o „odešla do nebička“ (Eva)

- „už spí, už šel do nebička, byl starej, šel za babičkou a těma příbuznejma“(Olga)
- promlouvání nad hrobem psa, otáčení zraku směrem k nebi
- Dětem je smrt prakticky ukázána jako „koloběh života“, kdy názorně pozorují, že mrtvé zvíře slouží pro růst a vývoj novým živočichům (Žofie)
 - mrtvé zvíře je umístěno nad rybník, kde se rozkládá, a slouží jako potrava dalším živočichům
- Rodiče fotograficky zdokumentovali proces pohřbívání (Eva)
 - Zájem dětí rodiče překvapil
 - Pomocí fotografií mohly nahlédnout do útrob hrobu
- Rodiče přirovnávají smrt zvířete ke smrti lidské, kdy umírají mladí, staří i děti (Marie)
 - Po smrti jehněte mají děti častěji otázky související se smrtí
 - Rodiče se domnívají, že se vzpomínky dětí na mrtvé zvíře vrátí s dalším zrozením nových ovcí
 - V křesťanství nemá zvíře duši, proto se nedostane do nebe
- Děti více prožívají smrt zvířete, ke kterému mělo vytvořený větší vztah (Olga)
 - dcera prožívala více smrt papouška než psa
- Děti se vyhýbají otázkám o smrti zvířete, z důvodu strachu ze smutku dospělých (Ema)
 - ujištění dětí, že i přes babiččin smutek s ní mohou mluvit o mrtvém psovi
- Rodiče dětem zakazují truchlit po zemřelém zvířeti (Karolína)
 - chlapec pláče u hrobu mrtvého štěněte
 - chlapec nevyhledává společnost ostatních lidí
- Pohled na mrtvé zvíře a přítomnost dětí u pohřbívání nepovažují rodiče za přínosné (Ema, Karolína)
 - „to je i na ně moc“ (Karolína)

VO5 *Jaký názor mají rodiče na přítomnost zvířat v mateřských školách?*

- Rodiče vítají přítomnost zvířat v mateřských školách
- Dětem přinesou zvířata vzhled do jejich životních cyklů

- Děti se učí v přítomnosti zvířat odpovědnosti, ohleduplnosti a empatii
 - „...nemají ubližovat, když mu něco udělaj, tak ho můžou taky zabít“ (Karolína)
 - „nebejt zahleděnej jen sám do sebe, ale i na někoho jinýho prostě“ (Olga)
- Mrtvá zvířata na silnicích mohou děti varovat před možným nebezpečím v silničním provozu (Žofie)
- Rozmanitost živočišných druhů může děti naučit přistupovat i ke zvířatům, ze kterých mají obavu
- Kvůli alergiím v rodinách se děti mohou setkat se zvířetem, které nemohou mít doma (Eva)
- Děti ve školách preferují aktivní denní zvířata, která jsou pro ně na dotyk přitažlivá (Eva)
 - zkušenost z praxe

ZÁVĚR

Cílem mé práce bylo prostřednictvím rozhovorů s rodiči a jejich dětmi předškolního věku zmapovat jejich zkušenosti se smrtí domácího zvířete.

Zajímalo mne, jak děti přispívají v péči o domácí zvířata, jaká je zkušenost rodičů se smrtí domácích zvířat v jejich životě. Jak rodiče mluví s dětmi o ztrátě domácího zvířete a jak se s ní společně vyrovnávají.

V teoretické části se zabývám stádií poznání smrtelnosti a vývojem dětského pojetí smrti dle věku. Prostor věnuji dětskému prožívání ztráty a tomu, jak můžeme dětem v těchto chvílích pomoci. Posledním bodem je role domácího zvířete u dítěte předškolního věku a využití zvířat v mateřské škole.

V praktické části se ukazuje, jak podstatné je, když rodiče s dětmi hovoří o smrti domácích zvířat, zodpovídají jejich otázky a nenechávají je se svým smutkem samotné.

Péči o domácí zvířata přebírají dotazovaní rodiče nejčastěji sami. Jako důvody uvádí časovou zaneprázdněnost a nízký věk dětí. V rodinách, kde jsou přítomna hospodářská zvířata, se děti v péči o ně příliš neangažují z důvodu bezpečnosti. Tato zvířata však vnímají a nepravidelně se s nimi chodí pomazlit nebo jim nosí pamlsky.

Všechny dotazované se v mládí setkaly se smrtí domácího zvířete. Některé dotazované si dodnes živě vzpomínají na své pocity smutku, které zažívaly při smrti domácího mazlíčka či smrti v podobě domácích zabijaček. Naopak některé si smrt vybavují velice špatně či vůbec nebo nechtějí ani vzpomínat.

Reakce dětí na setkání se se smrtí domácího zvířete se různí. Při ztrátě zvířete, které bylo již staré, a nemocné se rodiny na možnou smrt připravovaly. Při úmrtí mladých zvířat se rodiny dotazovaných na odchod zvířat připravit nemohly, o to větší smutek a zklamání prožívaly.

Z uvedených rozhovorů vyplývá, že rodiče s dětmi po odchodu domácího zvířete komunikovali, snažili se zodpovídat jejich otázky, jak nejlépe dovedli.

Přítomnost zvířat v mateřských školách dotazované jednoznačně schvalují. Shodují se, že se děti naučí odpovědnosti. Mohou poznat neznámá zvířata, pozorovat jejich životní cyklus, režim dne. Naučí se, jak se o zvíře starat, rozšíří si znalosti o přírodě a mohou se naučit empatii ke zvířatům i vzájemně k sobě.

Zvířata nám předávají určité poselství, učí nás odpovědnosti, empatii i vnímání nás samotných. Děti s domácími zvířaty prožívají radost, hrají si a tráví s nimi společné okamžiky a vytváří se mezi nimi vzájemné pouto.

S tématy smrti se v životě nesetkáváme často. Domnívám se, že bychom se měli snažit odpovídat dětem na všechny jejich otázky pravdivě. Nebát se slov nevím, strach, konec, smrt. Nepromarněme tuto příležitost se svými dětmi.

POUŽITÁ LITERATURA

BOWLBY, John. *Ztráta: smutek a deprese*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0355-1.

BROWN, Laurene Krasny a Marc Tolon BROWN. *Když Dinosaurům někdo umře: malá knížka o velkých starostech pro malé i velké*. Praha: Cesta domů, 2014. ISBN 978-80-904516-8-1.

COLOROSOVÁ, Barbara. *Krizové situace v rodině*. Jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a trauma adopce. Praha: Euromedia Group, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.

Děti truchlí jinak. Umírání.cz. *Informační portál pro nemocné, pečující a pozůstalé* [online].[cit.2020-05-06]. Dostupné z: <https://www.umirani.cz/rady-a-informace/deti-truchli-jinak>.

Dudová, Iva. Smutek a truchlení dítěte. *Pediatric pro praxi* [online], [cit. 2013-07-24], 2013, s. 248 – 251. Dostupné z: <http://www.pediatricpropraxi.cz/pdfs/ped/2013/04/10.pdf>

FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-725-1.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výskumu*. Univerzita Komenského Bratislava, 2008. ISBN 978-80-223-2391-8.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina a HAVLOVÁ, Jana. *Činnosti se zvířaty v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe, 2014. ISBN 978-80-7496-166-3.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina a KAPUCIÁNOVÁ, Magdaléna. *Činnosti venku a v přírodě v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe, 2013. ISBN 978-80-7496-071-0.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina. *Činnosti k rozvíjení přírodovědné gramotnosti v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe, 2017. ISBN 978-80-7496-327-8.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina. *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe, 2010. ISBN 978-808-6307-954.

Kinder trauern um Tiere. *Das Gedenkportal für Ihr Haustier: Rosengarten-Sterne.de!* [online]. Dostupné z: <https://www.rosengarten-sterne.de/information/kinder-trauern-um-tiere/>

KUPKA, Martin. *Psychologické aspekty paliativní péče*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2931-1.

LEBLOVÁ, Eliška. *Environmentální výchova v mateřské škole*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-802-6200-949.

MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1996. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-717-8085-5.

SUŠKOVÁ, Kateřina. *Počkej, milá smrti*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. ISBN 978-80-7467-062-6.

VIEWEGHOVÁ, Martina. Důležitost rituálů pro děti v otázce smrti. *Poradce ředitelky mateřské školy*. 2017, roč. VI, č. 5, s. 33 –39. ISSN 1804-9745.

YALOM, Irvin D. *Existenciální psychoterapie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-147-6.

ZÄHME, Volker a Felicitas ZIERK. *Co by děti měly znát: odhalování dětských světů, rodičovské omyly, co o svých dětech možná nevíte*. Čestlice: Rebo, 2005. Příručka moderního člověka. ISBN 80-723-4420-x.

ŽALOUĐÍKOVÁ, Iva. *Dětské pojetí smrti*. Brno:MuniPress, 2015. ISBN 978-80-210-8104-8.

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1 Osnova rozhovoru
- Příloha č. 2 Dětská literatura zabývající se problematikou smrti
- Příloha č. 3 Fotografie místa posledního odpočinku domácích zvířat

Příloha č. 1 Osnova rozhovoru

Jaká máte doma zvířata?

Jaké povinnosti mělo vaše dítě/děti v souvislosti s péčí o zvíře/zvířata?

Jaký vztah mělo/y děti ke zvířeti/zvířatům?

Která zvířata měli rodiče v mládí?

Jakou zkušenost mají sami rodiče z mládí se smrtí zvířete/zvířat?

Jak děti prožívaly smrt zvířete?

Jak, jakým způsobem oznámili rodiče dětem smrt zvířete?

Narušila smrt zvířete chod rodiny?

Měly děti otázky týkající se smrti domácího zvířete?

Jak probíhalo poslední rozloučení se zvířetem?

Vzpomínají vaše děti na mrtvé zvíře?

Plánujete pořídit dětem další zvíře?

Jaký máte názor na třídní zvířata, zvířata v mateřské škole?

Příloha č. 2 Dětská literatura zabývající se problematikou smrti

Brown, Marc - Brown, Laurie Krasny. KDYŽ DINOSAURŮM NĚKDO ZEMŘE. Cesta domů, 2010.

Crowther, Kitty. NÁVŠTĚVA MALÉ SMRTI. Baobab, 2013.

Gaarder, Jostein. ANTON A JONATÁN. Albatros, 2014.

Inden, Charlotte. ANNA A ANNA. Albatros, 2016.

Jeanette Bresson Ladegaard Knox Je smrt jako duha?, Cesta domů, 2017.

Lindgrenová, Astrid. BRATŘI LVÍ SRDCE. Albatros, 2001.

Míková, Marka. A SMUTEK UTEK. Cesta domů, 2016.

Procházková, Iva. MYŠI PATŘÍ DO NEBE. Albatros, 2017.

Rušar, Daniel. KAMZÍKŮV VELKÝ SKOK. Portál, 2016.

Staifelt, Pernilla. O SMRTI SMRŤOUCÍ. Cesta domů, 2016.

Stavarič, Michael. DĚVČÁTKO S KOSOU. Portál, 2015.

Sušková, Kateřina. POČKEJ, MILÁ SMRTI. Arbor vitae, 2013.

Špinková, Martina. ANNA A ANIČKA. Cesta domů, 2014.

Zinnerová, Markéta. PRINCEZNA Z TŘEŠŇOVÉHO KRÁLOVSTVÍ. Albatros, 2001.

... a další.

Příloha č. 3 Fotografie místa posledního odpočinku domácích zvířat

Paní Žofie – pes pohřben na zahradě u domu

Paní Eva – pes pohřben na chatě

Paní Olga – pes pohřben na chatě

Paní Marie – ovce pohřbena na okraji lesa

Paní Ema – pes pohřben na zahradě u domu

Paní Karolína – pes pohřben na zahradě u domu

